

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
LITUANISTIKOS KATEDRA

Gintarė Lukoševičienė

**KULTŪRINĖS TRAUMOS ŽENKLAI ROMANUOSE (JUTTOS NOAK
„RAUDONOS PELYTĖS“ IR AKVILINOS CICĖNAITĖS „TYLOS ISTORIJA“)**

Magistro baigiamasis darbas

Literatūros ir spaudos studijų programa, valstybinis kodas 621Q20006

Literatūrologijos studijų kryptis

Vadovė doc. dr. Aurelija Mykolaitytė _____
(parašas) (data)

Apginta doc. dr. Rūta Eidukevičienė _____
(parašas) (data)

Kaunas, 2018

TURINYS

Kultūrinės traumos ženklai romanuose (Juttos Noak „Raudonos pelytės“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Tylos istorija“) (summary)	3
The Signs of Cultural Trauma in the Novels (Jutta Noak's "Little Red Mice" and Akvilina Cicėnaitė's "The Story of Silence") (summary)	4
ĮVADAS	5
1. Kultūrinės traumos samprata	8
2. Trauminių patirčių atspindžiai literatūroje	13
3. Kultūrinės traumos vaizdavimas šiuolaikiniame romane	15
3.1. Kultūrinę traumą lėmę įvykiai	16
3.1.1. Patirtys karo ir pokario metais	18
3.1.2. Svetima žemė	21
3.1.3. Svetimi namai	23
3.2. Atminties/ užmaršties paradigmos	26
3.2.1. Tylos motyvas	31
3.2.2. Sapno vaizdiniai – savęs paieškos	34
3.2.3. Daiktai iš praeities	36
3.2.4. Piešiniai, nuotraukos, užrašai	38
3.2.5. Pastangos užmiršti	41
3.3. Bandymas suprasti praeitį	43
4. IŠVADOS	47
5. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	49

Kultūrinės traumos ženklai romanuose (Juttos Noak „Raudonos pelytės“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Tylos istorija“)

Santrauka

Mūsų tautos istorija paženklinta nuolatine kova dėl Lietuvos išsaugojimo. Išgyventi du pasauliniai karai, kelios okupacijos, trėmimai. Traumuojančias patirtis ir išgyvenimus stengiasi kuo greičiau užmiršti, deja, padariniai nuolat pasireiškia įvairiais veiksmais ne tik žmonių gyvenime, bet ir kultūroje. Literatūroje traumos teorijos tyrinėjimai yra gana nauji, tačiau šiuo aspektu tyrinėjamų tekstų šiuolaikinėje literatūroje atsiranda vis daugiau. Domintis savo tautos istorija, jos atmintimi, ypač traumuojančiomis patirtimis ir kaip tai paveikia žmogų rašomi ir nuolat leidžiami istoriniai romanai, novelės ir kt. Literatūrologai pastebi, jog pasitelkiant literatūrinį tekstą siekiama grąžinti prarastas kultūros tradicijas ir istorinę atmintį.

J. Noak ir A. Cicėnaitė, konstruodamos istorinį pasakojimą, atskleidžia trauminius išgyvenimus.

Romanai analizuojami pagal traumos teoriją. Atskleidžiamas ryšys tarp šeimos kartų ir kaip praeitis veikia kiekvieno gyvenimą, sąmonę ir suvokimą. Traumuojantiems praeities įvykiams atskleisti svarbūs šie motyvai: sapnai, tam tikri daiktai, nuotraukos, piešiniai, vaizdai ir kiti ženklai, kurie gali nukelti į konkretų įvykį, skatinti vėl išgyventi nemalonus trauminius jausmus, tačiau taip pat gali padėti kitaip suprasti situaciją ir ją įvertinti. Jaunajai kartai praeities, šeimos istorijos ir traumuojančių patirčių suvokimas svarbus norint atkurti savo pažeistą tapatumą, atgauti pusiausvyrą, kuriant bendrumo jausmą, norint įveikti traumuojančią patirtį.

The Signs of Cultural Trauma in the Novels (Jutta Noak's "Little Red Mice" and Akvilina Cicėnaitė's "The Story of Silence")

Summary

In our nation's history is marked by a permanent struggle for the preservation of Lithuania. To survive two world wars, a number of occupations, statistics. Traumatized experience and insight was forgotten as soon as possible, unfortunately, the consequences for human life constantly occurs in a variety of actions not only people's lives, but also the culture. The literature of trauma theory research is relatively new, but in this respect, the modern literature texts investigated appear more and more. ' Your nation's history, its memory, and in particular traumatized experiences, and how it affects the man written and regularly play historical novels, novellas, and more. Literary researchers notes that the text of the return through the literature to loss of cultural traditions and historical memory.

J. Noak and A. Cicėnaitė construction historical narration, reveals a traumatic experience.

The novels are analysed by trauma theory. An overview of the relationship between family generations and how the past affects everyone's life, consciousness and awareness. Traumatized past events reveal the following motives: dreams, certain items, photos, pictures, images or other signs, may send to a specific event, encourage again to survive traumatic feelings, however unpleasant, can also help otherwise, understand the situation and evaluated. The younger generation in the past, family history and the perception of traumatized experiences important to restore your damaged identity, regain balance, creating a sense of unity in order to overcome the traumatized experience.

IVADAS

Mūsų tautos istorija paženklinta nuolatinė kova dėl Lietuvos išsaugojimo. Būta didelių sukrėtimų: žmonės su siaubu išgyveno du pasaulinius karus, kentė net kelias okupacijas, vyko nuolatiniai trėmimai. Patyręs tokius išgyvenimus kiekvienas buvo psichologiškai stipriai paveiktas. Gyvenimas nuolatinėje priespaudoje ir baimėje dėl savęs savo šeimos ar ateities lėmė, jog traumuojančias patirtis ir išgyvenimus stengiasi kuo greičiau užmiršti, deja, tokia patirtis neužsimiršta, jos padariniai žmogaus gyvenime nuolat pasireiškia veiksmais, poelgiais, bendravimu su kitais, kultūroje. Traumuojanči patirtis, patirta sovietmečiu ir vėliau, sieja ne tik visus žmones, bet ir valstybę jos kultūrą.

Kultūrinių traumų pasekmės ir įveikimo būdai psichologijoje – plačiai analizuojama tema. Literatūroje traumos teorijos tyrinėjimai yra gana nauji, tačiau šiuo aspektu tyrinėjamų tekstų šiuolaikinėje literatūroje atsiranda vis daugiau. Domintis savo tautos istorija, jos atmintimi, ypač traumuojančiomis patirtimis ir kaip tai paveikia žmogų rašomi ir nuolat leidžiami istoriniai romanai, novelės ir kt. Daugelis žmonių vis dar nedrąsiai kalba apie patirtus išgyvenimus: jaunesniosioms kartoms tenka domėtis savo istorija norint suprasti traumuojančių įvykių pasekmes, galiausiai suvokti save kaip visos istorijos dalį, (at)kurti savo pažeistą tapatumą.

Dėl šios priežasties pastaruoju metu rašomi ne tik istorinio pabūdžio tekstai, liudijantys skaudžios, neretai mirties ir nuolatinės baimės jausmu paženklintos istorijos momentus, bet ir remiantis tokiais išgyvenimais atliekami įvairūs tyrimai – ne tik literatūriniai, bet ir psichologiniai, sociologiniai ar kultūrologiniai ir pan. Istorinė atmintis, kultūrinė trauma, traumuojančios įvykiai (tautos, visuomenės, istorijos), jauno žmogaus tapatumo kūrimas, šeimos istorijos atkūrimas šiandieninėje visuomenėje tampa vis aktualesnėmis temomis. Įvairių sričių specialistai (psichologai, sociologai, kultūrologai, literatūrologai) sutinka, jog kultūrinės traumos suvokimas ir išaiškinimas yra svarbus ne tik skriaudą patyrusiems žmonėms, bet ir jų palikuonims, tolimesnėms kartoms.

Kultūrinės traumos patirtį daugiausiai lėmė politiniai įvykiai, nuolatiniai pokyčiai, kurie paveikė ne tik visuomenę, bet ir kiekvieną žmogų, šeimą atskirai. Patirti išgyvenimai (ne)sąmoningai išstumiami iš atminties kaip per daug slogūs, tačiau Nepriklausomybės atgavimas iš naujo paskatino atmintį atkurti įvairiuose atsiminimuose kaip palikimą kartoms. Literatūrologai pastebi, jog pasitelkiant literatūrinį tekstą siekiama grąžinti prarastas kultūros tradicijas ir istorinę atmintį. Pastaraisiais dešimtmečiais literatūroje vis dažniau vyrauja istorinis pasakojimas. Istorinė atmintis interpretuojama rašytojų romanuose, tokiu būdu atskleidžiamas traumuojančių kultūrinių įvykių aktualumas, o traumos sąvoka tyrinėjama įvairiais aspektais.

Tyrimo problema: kiek paranki traumos teorija, analizuojant šiuolaikinės lietuvių literatūros romanus: A. Cicėnaitės „Tylos istorija“ ir J. Noak „Raudonos pelytės“? Svarbu išsiaiškinti, kokie kultūrinės traumos ženklai būdingi istoriniam pasakojimui, kaip trauminiai išgyvenimai paveikia vaizduojamų žmonių gyvenimus.

Tyrimo hipotezė: analizuojami šiuolaikinių lietuvių autorių romanai aktualizuoja kultūrinės traumas.

Šio **darbo tikslas** – atskleisti kultūrinės traumos tyrinėjimų aktualumą visuomenei remiantis Juttos Noak „Raudonos pelytės“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Tylos istorija“ romanais. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą, išskelti šie **darbo uždaviniai**:

1. Remiantis moksline literatūra išsiaiškinti kultūrinės traumos sampratą.
2. Remiantis Juttos Noak ir Akvilinos Cicėnaitės romanais atskleisti traumos sampratą šiuolaikiniame tekste.
3. Išanalizuoti J. Noak ir A. Cicėnaitės romanus pagal pasirinktus dominuojančius motyvus ir traumos teorijos aspektus (karo metų patirtys, svetimos aplinkos, tylos motyvo, sapno, daiktų, piešinių, vietos).
4. Tyrimą apibendrinti ir suformuluoti išvadas.

Darbo objektas – kultūrinės traumos ženklai Juttos Noak romane „Raudonos pelytės“ ir Akvilinos Cicėnaitės romane „Tylos istorija“.

Tyrimo naujumas ir aktualumas: magistro darbe aktualizuojama kultūrinės traumos sąvoka, kuri lietuvių literatūrologijoje dar labai menkai taikyta. Pati tema aktuali ne tik Lietuvoje, bet ir svetur: šiuo metu atliekama daug tyrimų šia tema.

Tyrimo naudojami metodai: analitinis, interpretacinis, pasitelkiama kultūros traumos teorija.

Literatūros apžvalga. Norint atskleisti kultūrinės traumos sampratą analizuojami įvairūs teorėtikų darbai ir straipsniai: R. Bleizgienė (Traumos atminties vietos, 2011); V. Kubilius (Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje, 2003); I. Štutienė (Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas 2015); A. Assman (Prisiminimai ir atmintis, 2015); D. Gailienė (Gyvenimas po lūžio: kultūrinių traumų psichologiniai padariniai, 2015); N. Brazauskas („Kultūrinės atminties“ ir „komunikacinės atminties“ diskursai, 2016); G. Gudaitė (Kultūrinė trauma anuomet ir dabar, 2014); J. Alexander N. J. Smelser (Psychological trauma and cultural trauma, 2001); D. Čiočytė (Archetipinė gyvenimo – sapno metafora ir jos literatūrinės interpretacijos, 2008); R. Kmita (Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką, 2015); A. Jacytė (Kaip praeitis tampa pamatu dabarčiai, 2017); N. J. Smelser (Cultural trauma and collective

identity, 2001); H. Beth (Considering a Theory of Cultural Trauma and Loss, 2004); A. Žukauskaitė (Anapus signifikanto principo: rekonstrukcija, psichoanalizė, ideologijos kritika, 2001); P. Sztompka (Социальное изменение как травма», Социологические Исследования, 2001).

Šie literatūros šaltiniai padės išsiaiškinti kultūrinės traumos sampratą ne tik istoriškai – kultūriškai, bet ir traumos sampratą literatūroje, kuriant istorinį naratyvą. Taip pat analizuojant šiuolaikinės lietuvių prozos Juttos Noak „Raudonos pelytės“ ir Akvilinos Cicėnaitės „Tylos istorija“ romanus mėginama išsiaiškinti, kaip per grožinį tekstą atskleidžiama traumuojanči šeimoms patirtis nacių priespaudos ir sovietinio režimo metais, traumos teorijos taikymas analizuojant šiuolaikinį literatūros kūrinį.

Tyrime pasitelkiamos šios pagrindinės sąvokos: trauma, kultūra. Šių tarptautinių žodžių etimologija tokia:

Trauma – išvertus iš graikų kalbos žodžio reikšmė – sužalojimas.

Kultūra - išvertus iš lotynų kalbos žodžio reikšmė - apdirbimas, ugdymas, auklėjimas, lavinimas, tobulinimas, vystymas, garbinimas.

Taigi etimologiškai kultūrinė trauma reikštų sužalojimą pačiame gyvenime, kuris jungia įvairius žmones, ugdyme, tobulinime. Pasak kultūrinės traumos teoretikų, kultūra siekia pati iš vidaus atsinaujinti, gydyti savo žaizdas. Tam pasitelkiamos įvairios kultūros priemonės, tarp jų ir literatūros tekstai.

Tyrimo struktūrą sudaro santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, dėstomoji dalis. Joje remiantis šiais įvairių sričių tyrėjais (D. Gailiene, Neil. J. Smelseriu, Beth H. Stammu, A. Žukauskaite, J. Lacanu, P. Sztompka, I. Štutiniene, N. Smelseriu, Aarelaid-Tart, R. Eyermanu ir kt.), pateikiama kultūrinės traumos samprata, kuri yra svarbi, atliekant tolimesnį tyrimą. Kultūrinės traumos suvokimas padeda atskleisti traumos teorijos taikymą šiuolaikiniame lietuvių literatūros tekste. Analizei atlikti pasirinkti naujausi romanai A. Cicėnaitės „Tylos istorija“ ir J. Noak „Raudonos pelytės“: abu išleisti 2017 m. Pagal pasirinktus vyraujančius elementus bandoma atskleisti, kokiais būdais grožiniame tekste atskleidžiama kultūrinė trauma. Tyrimas baigiamas išvadamis ir literatūros sąrašu.

1. Kultūrinės traumos samprata

Norint suprasti kultūrinės traumos sampratą pirmiausia reikia išsiaiškinti, kas yra kultūra ir trauma, kaip šios dvi sąvokos susijusios su istorinės atminties saugojimu. Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne (LKŽ) kultūra iškinama kaip: 1. visa, kas sukurta žmonių visuomenės fiziniu ir protiniu darbu; 2. žmogaus bei visuomenės veiklos produktai, jos formos ir sistemos, kurių funkcionavimas leidžia kurti, panaudoti ir perteikti materialines ir dvasines vertybes. Trauma kaip: 1. psichinis sukrėtimas, kurio padariniai ilgai neišnyksta (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: <http://www.lkz.lt/>). Šių sąvokų išaiškinimas, visų pirma, padės suprasti istorinį kontekstą bei geriau suvokti ir atskleisti traumuojančių įvykių (karų, okupacijų, trėmimų) sovietmečiu pasekmes, kaip traumuojančius įvykius paveikė visuomenę (šeimas, atskirus asmenis).

Tyrimai, susiję su kultūrinės traumos padariniais, nėra seni, tačiau šiuo metu vis aktualesni. Į traumos teorijos pritaikymą žvelgiama iš keleto perspektyvų: psichologinės, sociologinės, istorinės ir literatūrinės, kadangi šiuo metu gausiai rašomuose tekstuose atsispindi patirti išgyvenimai. Galima sutikti su D. Gailienės mintimi: „nors lietuvių tauta yra psichologiškai traumuota, pamažu atsigauja, tačiau visuomenės santykis su praeitimi nėra tinkamai susiklostęs, išlikę nemažai kultūrinių kompleksų“ (Gailienė 2017, p. 3). Patirtys sovietmečiu, žmonių susvetimėjimas, nuolatinis smurtas aplinkoje, suvaržyta laisvė, išardytos šeimos ir baimė iki šiol neleidžia apmąstyti praeities, žmogus vis dar stipriai paveiktas trauminių išgyvenimų. Kultūrinės traumos samprata ypač svarbi kalbant ne tik apie patyrusius skriaudą žmones, bet ir apie jų palikuonis, tolimesnes kartas.

Sociokultūrologas Neil. J. Smelseris („Cultural trauma and collective identity“ (2001)) traumą ir galimo pasireiškimo būdus apibūdina kaip: masinis reiškinys – kai dauguma grupės ar visuomenės narių patiria ir išgyvena traumą, kaip individai ir masinė patirtis ar reakcija yra individualių patirčių sujungimas. Traumą taip pat apibūdina kaip kolektyvinį reiškinį – kaip visuomenė suvokia traumą: kaip visuotinį darinį, kaip reiškinį, kuris turi santykį su kiekvienu tos grupės nariu“ (Smelser 2001, p. 44). Kultūrinei traumai būdingas kolektyviškumas, kadangi traumuojanči patirtis sieja ne tik kiekvieną asmeniškai, tačiau ir visą tautą. Pasak N. J. Smelserio, „kultūrinė trauma – tai atmintis įvykio, kuris vienaip ar kitaip griauja esminį kolektyvinės visuomenės pagrindą, vertybes bei dogmas“ (Smelser 2001, p. 33). Gana išsamiai Beth H. Stamm ir kitų sociologų („Considering a Theory of Cultural Trauma and Loss. In: Journal of Loss and Trauma“ 2004) yra išanalizuota traumos samprata, pokolonializmo diskurse. Remiantis šiuo požiūriu kultūrinė trauma suvokiama kaip procesas, kuriame reiškiasi ilgalaikiai praeityje buvusio įvykio (kolonizavimas) psichologiniai, socialiniai, ekonominiai, kultūriniai padariniai. „Kultūrinė trauma tai daugiau negu fizinis žmonių, nuosavybės, kraštovaizdžio

sunaikinimas, kaip gali nutikti per karus ar etninius „valymus“. Ji tiesiogiai ar netiesiogiai griaua tai, kas sudaro kultūrą, esminius, bet pažeidžiamus jos elementus: kūno / erdvės praktikas, religiją, istoriją, kalbą, valstybės organizaciją, ekonomiką“ (Stamm 2004, p. 94).

Analizuojant kultūrinę traumą svarbus aspektas yra trauminės atminties nepamirštamumas. Sąmonės nuslopinta trauma niekur nedingsta: ji reiškiasi nerimo, nevilties reakcijomis. A. Žukauskaitė („Anapus signifikanto principo:rekonstrukcija, psichoanalizė, ideologijos kritika“ 2001), remdamasi J. Lacanu, akcentuoja:“pačioje pirminio proceso šerdyje trauma nuolat praneša apie save, primena mums savo egzistavimą. Trauma pasikartoja neatsiskleisdama” (Žukauskaitė 2001, p. 100). Sociokultūrinis jos “nepamirštamumas” atsiskleidžia per masinę, kolektyvinę reakciją, kuri kolektyviniame diskurse nusakoma tokiais teiginiais, kaip “nepamiršta praeitis”, “išliekantis randas” ir pan.

Anot lenkų sociologo P. Sztompkos („Социальное изменение как травма», Социологические Исследования“, 2001), trauma apibūdina „sudėtingą, dirbtinį žmonių kolektyviškumo būvį, atveriantį jo kūrybiškos savitransformacijos galimybę” (Sztompka 2001, p. 3 - 8). Išskiriami keli etapai: 1. kultūrinė praeitis, 2. trauminiai įvykiai ir situacijos (įtampos ir krizės tautos istorijos eigoje); 3. trauminių įvykių suvokimo ir aiškinimo tautinės pasaulėjautos vaizdiniais būdai; 4. trauminiai simptomai (elgesio ir požiūrių bei vertinimų motyvavimo pokyčiai); 5. potrauminė adaptacija (traumos poveikio suvokimas ir kontrolė); 6. traumos įveika, numananti mentalinės transformacijos baigtį arba naujos variacijos pradžia. Kultūrinės traumos sąvoka aiškinama kaip ilgalaikiai neigiami esminių visuomenės pokyčių padariniai gali būti įvardijama ir kaip istorinė trauma, traumos padariniai kartoms ir panašiai. Kultūrinės traumos sąvoką įvairūs autoriai supranta nevienodai.

Taigi kaip minėta traumos sąvoka pradėta tyrinėti įvairiais aspektais, iš to susiformuoja kitas požiūris į šią sąvoką. Psichologinė trauma papildoma kultūrine trauma. Remiantis D. Gailiene (2015), kultūrinė trauma sietina su pačios kultūros savirefleksija (Gailienė 2015, p. 13). Kultūrinės traumos teorija buvo vystoma tyrinėjant kolektyvines traumas įvairiuose socialiniuose kontekstuose ir kraštuose, todėl ir traumos suvokimas gali šiek tiek skirtis, tačiau prieinama vieninga išvada, jog patirtas poveikis yra ilgalaikis procesas ir potrauminis atsigavimas gali vykti daugelį metų. Analizuojant traumos sąvoką istoriniame kontekste reikia pabrėžti, jog šis terminas taikomas visuomenei, atskiroms visuomenės grupėms ir kultūrai. Remiantis I. Šutinienės (Trauma ir kolektyvinė atmintis) traumos analize sąvoką galima apibrėžti kaip: masinis reiškiny, patirtis ir reakcija į traumuojantį įvykį, kitaip dar vadinamą kolektyvinį reiškinį, kai trauma, suvokiama kaip bendra, visus jungianti patirtis (Šutinienė 2002, p. 57). Galima teigti, jog trauma, kolektyvinė atmintis ir kultūra viena su kita glaudžiai susijusios sąvokos, kurios tyrimuose nuolat papildo viena kitą.

I. Šutinienė, remdamasi N. Smelser (2001), kolektyvinę traumą apibūdina kaip žmonių suvokiamą staigų ir gilų įprastos socialinės tvarkos lūžį (Smelser 2002, p. 58). Tęsdama šią mintį D. Gailienė teigia: „kolektyvinė trauma sutrikdo kolektyvinės atminties tęstinumą ir istorinės atminties perdavimą iš kartos į kartą, ryšius tarp šeimos ir visuomenės, tarp atskirų visuomenės grupių, kartų“ (Gailienė 2015, p. 13). Kultūrinės traumos sukrečia visuomenės ar jos grupių kultūrinį tapatumą, kurį vėliau sunku atkurti, todėl vis dar jaučiamas nestabilumas, t. y. netinkamai susiformavęs ar neatgautas tapatumo suvokimas, dėl to kyla nemažai sunkumų bendraujant su kitomis socialinėmis ir kultūrinėmis grupėmis. Žmonės dar nėra atviri skaudiems prisiminimams ir patirtims. Pasak D. Gailienės: „trauma bus įveikta, kai išstumti prisiminimai bus patalpinti į kolektyvinę savimonę“ (Gailienė 2015, p. 14). Kaip pavyzdį pateikia A. Aarelaid-Tart (2006) „tylos sąmokslas“ istorinį pavyzdį (Stalino nusikaltimai, apie kuriuos nebuvo kalbama), kurį pavadina išstumtos kolektyvinės atminties rezultatu. Tai yra vienas iš pavyzdžių, kuomet Baltijos tautų kolektyvinė sąmonė buvo slopinama valdžios mėginimu nuslėpti skaudžius trauminius įvykius (Gailienė 2015, p. 15).

Remiantis pateiktomis išvalgomis (D. Gailienė, P. Sztompka, Aarelaid-Tart) galima teigti, kad kultūrinė trauma yra ganėtinai pavojingas reiškinys, kurio padariniai yra perduodami iš kartos į kartą ir tokiu būdu naikinantys kultūrinį, kolektyvinį tapatumą. Jaunajai kartai kyla daug klausimų, į kuriuos jie nepajėgūs atsakyti, daugelis nepažįsta savo šaknų, nesuvokia savo tapatumo svarbos, taip atsitinka ir dėl tėvų, senelių patirtų išgyvenimų, nenoro kalbėti apie skaudžius dalykus, vis dar vyraujančios baimės.

Žinant, jog visuomenė kelis dešimtmečius gyveno nuolatinėje priespaudoje (karai, trėmimai, valstybės okupacijos, primesta ideologija) nėra keista, jog su kultūrine trauma glaudžiai susijusi ir psichologija (psichologinė trauma). Jeigu kultūrinė trauma daugiau aprėpia istorinį kontekstą, vyravusius įvykius ir žmones, jų bendras patirtis, tai psichologijos specialistų užduotis – gilintis, koks patirtos traumos poveikis individo psichikai, jos sveikatai. Svarbu tai, kaip traumos išgyvenimas pakeičia žmogaus tolesnį gyvenimą, jo sprendimus, ar pavyksta atsigauti po skriaudų. Atlikti tyrimai („Trauma anuomet ir dabar“, 2014), rodo, jog priespaudos ir naikinimo laikotarpį išgyvenusiems labai svarbu artimųjų, draugų, šeimos palaikymas norint įveikti patirtas traumas. Kitas svarbus dalykas sovietines represijas patyrusiems asmenims – parama tampa to paties likimo nuskriaustieji.

Represijos giliai sukrėtė visuomenę ir jos kultūrą, todėl galima teigti, kad kultūrinė trauma yra ilgalaikė, sunkiai įveikiama, padariniai yra juntami net ir šiomis dienomis. Norint įveikti traumuojančias patirtis kultūros vaidmuo yra labai svarbus. Teoretikai vieningai sutinka, jog sklandžiai vystoma kultūra užtikrina saugumo ir bendrumo jausmą, puoselėjamos kultūrinės tradicijos pagerina

sąlygas traumotam žmogui atsigauti po lūžio ir įveikti traumas, kurios dažnai tampa persekiojančiomis. Ypač tai būtų galima taikyti žmonėms, dalyvavusiems karuose, tremtiniams.

Sovietmečiu ir visu priespaudos laikotarpiu žmonės išgyveno stiprią kultūrinę traumą (atimti namai, atskirti artimieji, nuolatinė baimė dėl gyvybės, noras išlikti, negalėjimas tinkamai atsisveikinti su mirusiais artimaisiais), visa tai privertė jaustis nesaugiai, suvokti ir mėginti prisitaikyti prie pavojingo pasaulio apraiškų. D. Gailienė „Gyvenimas po lūžio“ (2015), paaiškina, jog nuolat besikartojantis trauminis motyvas kultūroje, šiuo atveju praradimas (žmogaus, namų, socialinės vietos ar kt.) neleidžia tinkamai išgyventi netekties, gedėti. Kaip pastebi J. Lindy, D. Lifton „sielvartas ir gedulas buvo areštuoti“ („Vienos diagnozės istorija“ Lindy, Lifton 2001, p. 24). Situacija pasikeičia susilpnėjus draudimams, nukentėjusieji mėgina atrasti savo šeimų, artimųjų kapus. Šis procesas lemia tai, jog atsiranda įvairūs simboliai skaudžiai istorinei atminčiai įprasminėti. Tokiu būdu mėginama išgydyti traumuojančias patirtis.

Kultūrinės traumos patirtį daugiausiai lėmė politiniai įvykiai, nuolatiniai pokyčiai, kurie paveikė ne tik visuomenę, bet ir kiekvieną žmogų, šeimą atskirai. Dėl įvairių draudimų, patirtų okupacijų žmonės bijojo kalbėti apie skriaudą, tačiau situacija kiek pasikeičia atgavus Nepriklausomybę. Atmintis sugrįžta įvairiuose atsiminimuose. Norima atskleisti tai, kas vyko su tauta, jos žmonėmis. Tremtinių, partizanų atsiminimai atveria patirtis, išgyvenimus, kurie ilgai buvo slepiami, atsiranda galimybių pasauliui papasakoti visą nenuslėptą istoriją. Tokiu būdu pamažu tauta gyja. Aišku, vėliau šis reiškinys prityla, praranda savo reikšmę. Galima daryti išvadą, jog istorinės atminties ir traumuojančių įvykių sovietmečiu svarba iš naujo permąstoma, suvokiama jau ne tik vyresniosios kartos atstovų, bet ir jų palikuonių – jaunų žmonių, kurie nori suprasti savo istoriją, suformuoti savo identitetą. Dėl šios priežasties šiomis dienomis atminties tyrinėjimai ypač aktualūs, gausu traumuojančius įvykius atskleidžiančių tekstų, į kuriuos žvelgiama per jauno žmogaus pasaulėvaizdį.

Analizuojant patirtus žmonių išgyvenimus traumas sąvoka ir jos suvokimas yra svarbus aspektas. A. Assman straipsnyje „Prisiminimai ir atmintis“ (2015) teigia, jog nesvarbu, kokios srities specialistas tyrinėja istoriją, jos atmintį ar traumuojančią patirtį, – visi padaro bendrą išvadą, jog visuomenė įvairiais būdais stengiasi išsaugoti istorinę atmintį ir patyrimus, pvz., atminimo renginiai, kurie yra bandymas praeitį atkurti dabartyje, kultūrinės atminties raiška tekstuose. Šioje vietoje svarbūs M. Halbwachso (1992), A. Assman (2015) pastebėjimai. Pasak teoretiko: „visi bendrą patirtį turintys asmenys, t. y. šeima, mokinių klasė, kareivių pulkas ar turistų grupė – visi kuria atmintį. Prisiminimai jau savaime yra socialinio pobūdžio, komunikacinės ir emocinės grupės jungtys“ (Assman 2002, p. 59). A. Assman šią mintį papildo teigdama, jog atminties ir kalbos formavimuisi svarbi komunikacija:

pasakojant prisiminimus, jų klausantis ir juos savinantis. Taigi galima teigti, jog istorinei atminčiai ir jos plėtotei svarbus kolektyviškumas. Kolektyviniai prisiminimai kuria bendrą tapatybę.

Taigi trauma nėra vien tik atskiro individo išgyvenimai – tai šeimos, giminės išgyvenimai, paliečiantys visą visuomenę, atskiras kartas, jų suvokimą apie istoriją ir kultūrą. Norint suprasti savo tautos ar individualią šeimos istoriją labai svarbu gebėti ne tik prisiminti, bet ir kalbėti apie trauminius įvykius. Kalbėjimas apie skaudžius dalykus reiškia atvirumą ne tik sau, bet ir visuomenei. Pasak A. Assman (2015), trauminis įvykis neigiamai veikia sąmonę, ją užblokuodamas, tokiu būdu negebama tinkamai suvokti traumos padarinių. Trauminės patirties suvokimas ir pripažinimas svarbus formuojantis tapatybei. Kaip teigia A. Assman, „sąmoningas prisiminimas padeda perteikti asmens tapatybę“ (Assman 2015, p. 3).

Dar vienas svarbus aspektas tyrinėjant kultūrinės traumos sampratą yra sapnai. Sovietinius žiaurumus patyrusios net kelios kartos, vyresnieji turi daugiau patyrimo, jaunesnio amžiaus, ypač tuo metu buvę vaikai, atsimena tik nuotrupas, todėl sapnai, aiškinimas padėtų prisiminti, pagelbėtų analizuojant kultūrinės traumos pasekmes. G. Gudaitė (2014) teigia, kad sapnai gali padėti pamatyti atskirus (karo, tremties) epizodus ir tai sujungti į konkrečią patirtį. Kaip pavyzdį galima pateikti kolektyvines represijas ir jų padarinius žmogui. Svarbiu aspektu tiriant traumą tampa potrauminio streso samprata. Dar kitaip kalbant stengiamasi atsiminti traumuojančius įvykius jau po jų įvykimo.

Istorijoje kultūrinių traumų neišsprendžiamumą lemia kartų kaita. Pasak K. Manheim, „kartų atmintys yra skirtingos, kiekviena jų per savo atmintį ir patirtį perimpretoja tradiciją, perimtą iš kitų kartų“ (Manheim 2014, p. 4). R. Eyerman (2001) skirtingą kartų traumos suvokimą aiškina taip: laikas sukuria psichologinę distanciją, kartai nesvarbūs atsiminimai, liudijantys istorinius momentus (Eyerman 2001, p. 60). Tačiau prisiminti traumuojančią patirtį yra svarbu. Tokiu būdu formuojasi istorinis suvokimas ir tapatumas, pripažįstama patirta kančios istorija, nesvarbu, kiek stipriai ar tiesiogiai yra susijusi su konkrečiu žmogumi.

Kalbėjimas pasauliui ir sau apie skaudžias patirtis skatina nepamiršti, nuolat prisiminti, ieškoti atsakymų. Ši skaudų istorinį ir kartu kultūrinį paveldą būtina perduoti kitoms kartoms, kad vyktų nuolatinis prisiminimų, istorijos atgaivinimas dabartyje. Tai ypač svarbu autoriams, kurie nėra patyrę tiesioginių traumuojančių patirčių, vykusių sovietmečiu. Literatūros tekstai, interpretuojantys praeities įvykius ir žmonių patirtus išgyvenimus yra svarbūs dėl kultūrinių istorinių spragų užpildymo, gilesnės savianalizės.

2. Trauminių patirčių atspindžiai literatūroje

Norint suprasti, kaip literatūroje atskleidžiamos traumos patirtys, reikalinga aptarti literatūros situaciją sovietmečiu ir jos pokyčius šiandieniniuose literatūriniuose tyrinėjimuose.

Literatūros situaciją puikiai atskleidžia R. Kmita („Skaitymas sovietmečiu kaip neoficialus literatūrinis gyvenimas, Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką“, 2015).

R. Kmita (2015), analizuodamas visuomeninę situaciją, pastebi, jog okupacijos paveikė ne tik visuomenę, bet ir literatūros sklaidą. Privačiame ir viešajame gyvenime vyrauja baimė, žmogus atsiduria tarp santvarkos primestų įsitikinimų ir žiaurios realybės (partizaninis karas, masiniai trėmimai). Represijos paveikė visus, tačiau tai ypač juntama literatūriniame kontekste. Pasak R. Kmitos, „kūrėjas nuolat smerkiamas, laikomas valdžios priešu, rašantiesiems nuolat rodomos jų „ideologinės klaidos“ (Kmita 2015, p. 3). Literatūros paskirtis – ideologijos šlovinimas, primestas tikėjimas geresne ateitimi. Literatūros tyrinėtojai sutinka, jog sovietmečiu literatūra buvo tapusi valdžios įrankiu, kuris padės pasiekti užsibrėžtų tikslų, o ypač valdyti žmogaus mintis, keisti pažiūras, naikinti tradicijas. Bet koks laisvas pareiškimas literatūroje buvo nepriimtinas. Tai galima pasakyti apie K. Borutos, B. Sruogos romanus ir daugelio kitų autorių kūrinius, kuriuos atvirai kritikavo valdžia. Be ideologinių suvaržymų rašytojas susidūrė su cenzūra, kuri griežtai vertino bent menkiausią netinkamą pasisakymą literatūroje. Rašytojai patyrė nuolatinį psichologinį spaudimą.

Vykstant valstybiniais pokyčiams keičiasi ir literatūros situacija. Literatūrologai pastebi, jog pasitelkiant literatūrinį tekstą siekiama grąžinti prarastas kultūros tradicijas ir istorinę atmintį. Sparčiame tautos naikinimo procese nuolat bandoma išsaugoti tautinę tapatybę ir istorinę atmintį. Atsiranda moderniosios literatūros prieinamumas, rašytojai susipažįsta su išėiviams prieinamais tekstais, jų vertimais. (Kmita 2015, p. 10; Kubilius 2003, p. 370). Šis reiškinys dar labiau pakoreguoja literatūros situaciją. Atsiranda naujos idėjos, kaip perteikti sunkią traumuojančią tautos situaciją tekste. Tekstuose daug užslėptų prasmų, kurios akylam skaitytojui atskleidžia tikrąją žmogaus situaciją, jo išgyvenimus ir vyraujančias būsenas.

Kalbant apie kultūrinės traumas ir literatūrą, svarbus pokytis vyksta prieš esminį valstybės lūžį – Nepriklausomybės atkūrimą ir pirmaisiais išsivadavusios tautos metais. R. Kmita (2015) pastebi, jog įvykus pokyčiams rašytojo vaidmuo tampa labai svarbus: „jis turi galimybę atskleisti tiesą apie iki tol nutylėtas skaudžiausias istorijos dramas: Molotovo-Ribentropo paktą, trėmimus, masines žudynes, persekiojimus, sąžinės, tikėjimo, žodžio laisvės suvaržymus“ (Kmita 2015, p. 13). Svarbu paminėti, jog įvykę pokyčiai lėmė pirmųjų tremtinių prisiminimų viešą publikavimą spaudoje (D. Grinkevičiūtės, J.

Lukšos-Daumanto ir kt.). Įtaigūs tekstai liudijo žiaurias režimo ir asmenines patirtis. Žmonės atvirai prabilo pasauliui apie daugelį metų vyravusius nusikaltimus, nutylėtas traumuojančias gyvenimo tiesas. S. Matuliavičienė (2014) pastebi, jog atsiranda poreikis „atsiminti, sumegzti nutrūkusias istorijos gijas, angažuotis sakyti tiesą, suvokti save istorijos kontekste“ (Matulevičienė 2014, p. 20).

R. Kmitą papildo V. Kubilius („Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje, 2003). „Nepriklausomybės metais atsivėrė partizanų, politinių kalinių, tremtinių atmintis - okupuotos ir besipriešinančios Lietuvos balsas, užspaus tas geležiniu padu sovietmečio kultūroje“ (Kubilius 2003, p.34). Dabartinėje lietuvių literatūroje pasakojimai apie karą ir pokarį, pasak V. Kubiliaus (2003), „labiausiai iškentėti, nauji savo autentiška faktūra, kupini smogiančio vaizdų aštrumo“ (Kubilius 2003, p. 34).

Kalbėjimas apie traumuojančias patirtis žmonėms ir šiandieninėje visuomenėje yra vis dar labai svarbus dalykas. R. Kmita (2015) teigia, jog per literatūrą atskleidžiamas žmonių gyvenimas, o kalbant apie istoriją, atskleidžiama atmintis, kuri traumuojančius praeities įvykius paverčia plačiu tyrinėjimo lauku dabartyje. Praeities pasekmės žmogaus gyvenimui vis dar yra labai aktualios.

„Pastaraisiais dešimtmečiais literatūroje vis dažniau vyrauja istorinis pasakojimas. Istorinė atmintis interpretuojama rašytojų romanuose, tokiu būdu atskleidžiamas traumuojančių kultūrinių įvykių aktualumas, o traumos sąvoka tyrinėjama įvairiais aspektais. R. Bleizgienės (2011) atliktas tyrimas atskleidžia, kaip literatūra siejasi su traumine patirtimi. Jos manymu, tyrinėjant trauminius padarinius literatūra gali sukelti tam tikrą reakciją, dėl šios priežasties nukentėjęs asmuo gali lengviau atsiverti, įvertinti savo patirtį. Papildant šį pastebėjimą galima teigti, kad žmonėms, patyrusiems traumą, yra labai svarbus palaikymas, kitų pasitikėjimas, kuris kuria susietumo, bendrumo jausmą.

Pasak J.L. Hermano (2006), traumuojančios įvykiai turi rasti vietą visuomenės atmintyje, patirtis turi būti pripažinta ir interpretuojama (Herman 2006, p. 57). Literatūros kūrinys ir yra interpretacijos būdas, per kurį perduodamas istorijos suvokimas ir tapatumo pažinimas. Galima sutikti su N. Brazausko (2016) pastebėjimu, kad „knygos kultūra, nuolat pati save perrašo ir iššifruoja, iš naujo apsibrėždama save ženklais. Kiekvienas konkretus tekstas, kaip eskizuota atminties erdvė, konotuoja atminties makroerdvę, kuri arba reprezentuoja kultūrą, arba pasirodo kaip ta kultūra“ (Brazauskas 2016, p. 202).

Literatūra padeda suvokti istorinės atminties ir traumos padarinių apraiškas dabartyje. Literatūriniai pasakojimai padeda išvelgti traumos ypatybes. Kūrinys yra sąsaja tarp autoriaus ir jo ryšio su kitu asmeniu, šis ryšys padeda kurti empatiją kito atžvilgiu. Analizuojant literatūrinius kūrinius galima pastebėti, jog trauminę patirtį sunkiau išgyvena jautrūs žmonės, jiems sunkiau suvaldyti ir kontroliuoti sukrečiančius atsiminimus.

Remiantis šių žmonių atsiminimais dažnai kuriamas pasakojimas, kuris skaitytojui turi nemažą poveikį, pavyzdžiui, priverčia daugiau domėtis savo tautos, šeimos istorija, gilintis į tam tikrus praeities įvykius, analizuoti. M. Seltzeris (*Wound Culture: Trauma in the Pathological Public Sphere*, 1997), analizuodamas traumos sąvoką, šiuolaikinę kultūrą apibrėžė kaip „žaidos kultūrą“, „viešą susižavėjimą sudarkytais ir atvertais kūnais bei sudarkytais ir atvertais asmenimis, kolektyvinį susibūrimą aplink šoką, traumą ir žaidimą“ (Seltzer 1997, p. 3). Patyręs traumą žmogus yra įdomus tuo aspektu, kad jo išgyvenimai verčia susimąstyti, kelia įvairiausių jausmų. Remiantis tokia patirtimi ir yra kuriami tekstai, kuriuose dėmesį prikausto žiauri gyvenimo tikrovė.

Apibendrinus galima teigti, kad šiuo metu gausu literatūros kūrinių, kuriuose trauminė patirtis yra ypač aktuali. Analizuojant ir kalbant apie trauminius patyrimus istorijoje vyksta įvairių specialistų sąveika, jie savo pastebėjimais vieni kitus papildo. Taip yra ir su literatūros tekstu: istorinio naratyvo, trauminių patirčių analizė reikalauja pritaikyti ne tik istorines, kultūrines žinias, bet ir į visumą pažvelgti iš psichologinės pusės.

3. Kultūrinės traumos vaizdavimas šiuolaikiniame romane

Analizuojant pasirinktus romanus norima atskleisti, kaip vienas po kito vykę sukrečiantys istoriniai įvykiai (karai, okupacijos, tremtys, bėgimai iš savo namų) paveikė daugelį šeimų, jų gyvenimus, kokie padariniai jaučiami patiriant sukrečiančią gyvenimo realybę. Tiek J. Noak „Raudonos pelytės“, tiek A. Cicėnaitės „Tylos istorija“ atskleidžia sugriautus šeimų gyvenimus, bandymą atsitiesti ir kiekvienam savitai priimti traumuojančius įvykius bei mėginti juos įveikti, nors patirti išgyvenimai jau yra palikę gilius randus. Nors autorės skirtingo amžiaus (J. Noak gyvenusi sunkiu sovietmečio ir okupacijų metu, iš arti pažino vyravusius sunkumus, A. Cicėnaitė – jaunosios kartos rašytoja, tiesiogiai nepažinusi sovietmečio išgyvenimų) abiejų kūrinių savotiškai atskleidžia skaudžią tautos istorijos dalį, skaudžias patirtis. Svarbu paminėti, nors abi autorės yra gimusios Lietuvoje, tačiau gyvena svetur. Dėl šios priežasties labai įdomu analizuoti jų kūrinius, atskleisti, koks jų požiūris į įvykius, vykusius tautos naikinimo ir trauminių išgyvenimų laikotarpiu.

Abiejų autorių romanai bendri savo tema – šeimos istorija, jų išgyvenimai ir patirtys, karo, okupacijų metais. Romanai skiriasi tik įvykių vieta. J. Noak „Raudonos pelytės“ akcentuoja miesto šeimos gyvenimą, o A. Cicėnaitė savo romane „Tylos istorija“ vaizduoja kaimo žmonių, šeimos patirtus išgyvenimus. Norint geriau atskleisti patirtis pasirenkamas kelių šimtmečių laikotarpis. Pasakojimas konstruojamas atskleidžiant jauno žmogaus jausmus, išgyvenimus, svarstymus.

Romane „Raudonos pelytės“ nagrinėjamas Lietuvos vokiečių likimas Antrojo Pasaulinio karo metu ir po jo, karo pasekmės žmonėms, atsidūrusiems svetimose valstybėse. Per įvairius, kartais, kiek per žiaurios vaizdinius atskleidžiamos pastangos išgyventi, pritaipyti, atskleisti save naujai, atgauti vidinę pusiausvyrą. Romane pateikiami puikūs dialogai, pastebima nemažai lyrizmo (pokalbiai su dėdėliu, vaikystės prisiminimai). Skaitant romaną nuolat juntama dabarties ir praeities kaita. Pasak pačios autorės: „svarbu išgirsti, norint suprasti save, būtina suprasti savo senelius“ (2017:2).

A. Cicėnaitės romane „Tylos istorija“ kultūrinę traumą šeimos gyvenime atspindi Pirmasis Pasaulinis karas, Lietuvos nepriklausomos valstybės įkūrimas ir po šio įvykio sekę pokyčiai, kuriems žmonės dar nebuvo pasiruošę. Gyvenimas vėl griūna prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, kuris baugina, sukelia įvairių jausmų ir baimių. Netikrumo ir apsimestinio gyvenimo įpročius kuria socializmo sistema, visus suvienodinti tiek įpročius, tiek įprastą gyvenimo ritmą, nenoras kalbėti apie skaudžius dalykus. Autorė nuosekliai konstruoja pasakojimą, jungia kiekvienos veikėjos gyvenimo epizodus, kurie ir atskleidžia, kokie išgyvenimai, vidiniai jausmai ir abejonės kankina moteris. Dėl neramių laikų šalyje viena po kitos seka netektys, kurios stipriai paveikia ir keičia nusistovėjusį gyvenimo ritmą. Skaitant kūrinį pastebima tiksli struktūra, kiekvienos veikėjos siužetinė linija nuolat sujungiama. Akcentuojama tyla, susidaro įspūdis, kad jos yra daugiau nei pokalbių, kuriamas nutylėjimo motyvas. Vengiama kalbėti apie skaudžius dalykus, juos nustumiant į nuošalę.

Taigi abi autorės konstruoja istorinį pasakojimą, joms yra svarbūs žmonių išgyvenimai, jų patyrimai ir kaip vyravę pokyčiai pakeitė žmonių gyvenimus, likimus. Sudėtingame tautai istoriniame laikotarpyje žmogus yra pasimetęs, kamuojamas įvairių jausmų: baimės, nesaugumo, netikrumo. Romanų veikėjus neabejotinai paveikė tautos naikavimo etapas, užsitiesęs keliasdešimt metų. Patirtus išgyvenimus kiekviena autorė atskleidžia skirtingai, tačiau bendrų bruožų galima pastebėti: per asmeninę patirtį atskleidžiami trauminiai įvykiai ir kultūrinės traumos padariniai žmogaus gyvenime.

3.1. Kultūrinę traumą lėmę įvykiai

Pasirinkti du šiuolaikinės lietuvių literatūros autorių kūriniai, kurie atskleidžia, ką žmogus patyrė permainų metais, koks buvo gyvenimas, kokie pasirinkimai lėmė, jog kiekvienas įgavo traumuojančios patirties.

J. Noak romane „Raudonos pelytės“ kultūrinės traumos atsiradimą lėmė pasitraukimas iš savo namų, nuolatinis keliavimas ir ieškojimas saugios vietos šeimai. Kelyje patirti išgyvenimai, matyti vaizdai kiekviena prislėgė ir privertė savaip reaguoti į vykstančius įvykius. Šeima keliauja, ieškodama darbo, bėga nuo bado, kuris visus anksčiau ar vėliau prispaudžia, nuo ligų. Kai pagaliau, regis, pradeda

sėslesnį gyvenimą, juos užklumpa 1941 m. karas, vokiečių repatriacija, lydima neišvengiamų išsiskyrimų. Užėjus rusams ir nespėjus pasitraukti, Emilio šeima pabėga vėl išgyvendama prievartą, patirdama „vilko vaikų“ likimą. Tokie išgyvenimai sunkiai suvokiami dar vaikui Emiliui. Jis stengiasi tik išlikti, kartu su šeima. Tik vėliau suaugęs suvokia, ką teko patirti jo šeimos moterims, kokios baimės jas kankino ir kokia svarbi buvo nuolatinė dėdelio pagalba norint išgyventi.

Romane dėdelis (taip pat vardu Emilis) savo tylą ir gestų kalbą ne kartą išgelbsti šeimą sunkiu karo ir pokario laiku, įvairiais pasakojimais prablaškydamas ir jaunąjį Emilį. Visos dėdelio istorijos, vaikystėje jam buvo panašesnės į pasakas, tačiau vėliau visa virto jo šeimos išgyventa tikrove, sunkiai atskiriant, ką jie tik girdėjo iš dėdelio, o ką išgyveno patys.

Visiškai kitaip pažvelgti į savo šeimos istoriją ir skaudžius įvykius, suprasti jų skaudžius padarinius dabartiniame gyvenime Emiliui padeda Matilda. Taip pat būdama jauna mergina patyrė skaudžių išgyvenimų: mačiusi savo šeimos mirtį ir išniekinimą, pati tapusi prievartos auka, stengiasi susitaikyti su padariniais, nors nuo skausmingos patirties atsiminimų ją saugo pasikartojantys proto užtemimai. Nuo kadais patirtos traumos moteris ginasi psichikos sutrikimu, kuris yra pasekmė traumos, kurios vis dar neįmanoma įveikti.

A. Cicėnaitės romane „Tylos istorija“ kultūrinę traumą lemia tiek valstybiniai pokyčiai, tiek žmonės, pasirinkę neteisingą sprendimą, patikėję melagingais pažadais. Vienos šeimos moterų istorija paženklinta daugybę traumuojančių įvykių, kurie nulėmė tolimesnį jų gyvenimą. Elžbieta, išgyvenusi du pasaulinius karus, praradusi kare kariavusius savo vaikus, kiti grįžę neteko proto, dukros patyrę kareivių žiaurumą. Visa tai slegia moterį visą jos gyvenimą. Teresa, šios moters anūkė, gyvena santvarkoje, kuri peršą šviesios ateities viziją. Patikėjusi tuo mergina laimės ieško mieste, tačiau patiria savo asmeninę tragediją, žlugus svajonėms pasiduoda ir plaukia pasroviui kartu su santvarka, gyvena tylos gyvenimą, nekalba apie tai, jog žmonės gyvena priespaudoje. Nika auga tikėdama valdžios teisingumu, tačiau jai kyla vis daugiau klausimų, į kuriuos nesėkmingai ieško atsakymų. Visas moterų gyvenimas persipynęs skaudžia traumuojančia patirtimi, kuri yra prasidėjusi nuo senosios Elžbietos.

Pirmasis pasaulinis karas Elžbietos gyvenime paliko savo pėdsakus: „apvalūs skruostai įdubo ir pablyško, akys tapo liūdnos, neperskaitomos. Vėliau iš tų kelerių karo metų ji prisimins nedaug, lyg kas nematoma šluoste būtų nutrynęs atmintį, palikęs tik kelis fragmentus“ (p.17). Žmonės bėgo iš savo namų ištisomis kolonomis, palikdami gimtuosius namus, vyrai bijodami karo prievolės paliko savo moteris, dukras, kurios sunkią akimirką turėjo gelbėti savo dar likusius artimuosius. Mergina atsimena pačią įvykių pradžią: „kaip vokiečiai kartą užplūdo namus lyg koks maras, rėkdamai nesuprantama kalba atėmė šiltus rūbus“ (p. 17 – 18). Vieni kareiviai keitė kitus, nuolat laukdami naujų išpuolių

žmonės gyveno baimėje. Vokiečius keitė lenkai, lenkus rusai. Visi jie baugino ir plėšė taip sunkiai užgyventą turtą, žudė bandančius besipriešinti šeimos vyrus. Moterų ašaros „plūdo upeliais, lyg galėtų nuplauti visą karo purvą“ (p.18). Nuolatinės naujienos apie valstybėje vykstančius pokyčius baugina, žmonės tarsi laukiniai plėšikauja, nebėra jokių taisyklių. Neramūs laikai tęsėsi ilgai. Vyrai kviečiami ginti, kariauti, besikeičiančios kariuomenės atima iš žmonių viską: maistą, namus, pragyvenimo šaltinį. Nuolat besikeičianti kariuomenė, okupantai atneša badą, gaisrus, kraujo ir ašarų upelius (p.88).

Šeimas karo akivaizdoje traumuoja žinia, jog jaunieji broliai eina ginti šalies, eina į karą. Baimės ir mirties jausmas gąsdina, ilgai neduoda ramybės. Visiškoje suirutėje jau darosi nebesvarbu, su kuo kariaujama, kadangi vieni keičia kitus, žiaurūs nusikaltimai prieš žmones išlieka tie patys, sėjantys baimę.

Vėliau gyvenimas okupuotoje šalyje lemia kitokias traumuojančias patirtis. Tai atskleidžiama per Teresos gyvenimą. Sovietinėje santvarkoje tenka suktis, kaip kas išmano. Dažnas vagia, kaupia įvairias atsargas. Niekas nėra užtikrintas dėl ateities, nors ji ir pažadėta šviesi, be rūpesčių, tačiau žmogus turi pamiršti savo principus, išsižadėti savo vertybių ir tylėti. Tyla – geriausias gyvenimo palydovas. Gąsdinantys pokyčiai vyksta jaunosios Nikos gyvenime, kuomet ji suvokia gyvenusi melą: „Viskas visada buvo melas <...> O aš maniau, kad viskas gerai. Kad mes gyvename gražioje, teisingoje šalyje. Maniau, kad gera būti spaliuku, kad spaliukas – Lenino anūkas! Maniau, kad aš normali. Kad mes visi normalūs.. Norėjau būti pioniere. Viskas, visiškai viskas netiesa“ (p. 107). Šalis ruošiasi permainingoms, kurios yra neišvengiamos. Nepriklausomos šalies atgavimas iškelia į paviršių patirtis, kurios seniai nutylėtos, mėgintos pamiršti, tačiau visą gyvenimą žeidusios.

3.1.1. Patirtys karo ir pokario metais

Romanuose skirtingai atskleidžiamos patirtys karo metais. Romane „Raudonos pelytės“ tai vyksta per Emilio vaikystės atsiminimus, kurie pasireiškia per sapnus ar kaip jam pačiam atrodo vizijas. Šie pasikartojantys atsiminimai padeda suvokti, kas iš tikrųjų vyko su jo šeima, kokius išgyvenimus kiekvienas patyrė. To jis nesuprato būdamas vaikas. Ryškiausios traumuojančios patirtys, kurias atsimins Emilis, jo dar vaiko susidūrimas su rusų kareiviu: „bažadis stovėjau, rankos kojos tirpo <...> niekas nieko neaiškino, tik kareiviai šaipėsi“ (p.103). Stipri patirtis buvo jaunojo Horsto suradimas. Šis veikėjas įkūnijo „vilko vaiko“ likimą ir daugelį kitų sunkių išgyvenimų, nuo kurių nebuvo apsaugotas nė vienas: „pusiau nuogas, susigūžęs nuo šalčio Horstas kaip nusikaltęs baimingai žvilgčiojo <...> „nuo ilgalaikio bado ir atsitiktinio maisto jo pilvas buvo išsipūtęs, veidas išblyškęs“

(p.108). Jo patirti išgyvenimai slėgė ir įnešė dar daugiau baimės dėl šeimos ir savo paties ateities, net gyvybių.

Kita skaudi patirtis, kurią jis suprato tik suaugęs, buvo jo šeimos ir daugelio kitų, pasitaikiusių kelyje, moterų prievartavimas. Kareiviai žiauriai išniekino ir Emilio artimas moteris, prievartos žymės liko visam gyvenimui. Viena jų buvo paženklinta prievartos vaisiumi. Kitos užsivėrė tylos siena net nuo savo vyrų. Šia patirtį atveria pokalbis su Matilda, kuri atskleisdama savo patirtį apie nužudytus ir išniekintus šeimos narius ir ją pačią, leidžia vyrui atverti slopintus atsiminimus, kurių jis vaikystėje nepajėgė suprasti.

Romane „Tylos istorija“ ryškiausiai trauminė patirtis atskleidžiama vienu lemtingu Elžbietos pasirinkimu, kuris vėliau lėmė dar didesnę skausmą ne tik jos pačios, bet ir vaikų, trukusį visą gyvenimą. Karo akivaizdoje ji neišgelbėjo savo dukros Veronikos mylimo vyro. Jos svarstymai nedavė ramybės: „jei būčiau bėgusi <...> jei tik būčiau prižadėjusi <...> patvoriais parsivedusi į savo namus <...> būčiau kraujo nesuteptomis rankomis“ (p.181). Šeimą, atsisakiusią išvykti į getą, sušaudė prie namų, visi tai matė, bet tylėjo iš baimės dėl savo šeimų: „mes žinajome ir tylėjome“ (p.108). Motina svarsto, jei ji būtų tuomet kitaip pasielgusi, galbūt jos dukra nebūtų patyrusi kančių, beprotystės ir tylos visą savo gyvenimą, visa tai tik dar labiau slėgė motiną. Dar didesnė kaltė užgulė motiną, kuomet kareivis, vietinis stribas, peršovė jos dukterį: „pasaulis pavirto tamsiu, juodu, kruvinu pragaru“ (p.195). Moteris nebegali susitaikyti su žiauria vykstančia realybe. Elžbietą slėgė jos vaikų sužeisti gyvenimai: sūnūs neatsigavę po karo, kiti neišgyveno, dukra visam laikui nutilo. Išskirtinė vieno sūnaus istorija: atsimindama vyriausiąjį savo sūnų Elžbieta atskleidžia, jog jis buvo stipriausias. Sūnaus nepalaužia šalčiai, kai tuo tarpu kiti šeimos vaikai vos gimę numiršta. Vladas išgyvena miške patirtą traumą ir dar labiau užsigūdina. Motinai atrodė, jog niekas nepalauš vyresnėlio: „milžinas, dviejų metrų ūgio, dviejų metrų pločio“ (p.169), tačiau karas neaplenkė net tvirčiausių: „tą naktį jie išsivežė dešimt vyrų. Vladelis buvo vienas iš jų“ (p.169). Prievarta kariauti išvežtas sūnus pasikeičia neatpažįstamai. Motinos atsiminimai sukrečiantys: „kai Vladelis parėjo, grįžo tik jo kūnas. Jo paties ten nebebuvo“ (p.169). Grįžusio sūnaus išvaizda motinai sukelia didelį sielvartą, jos sūnus visada buvęs tvirtas nebepanašus į save: „nežinau, kaip dviejų metrų ūgio milžinas gali susitraukti, bet grįžęs jis buvo mažesnis už mane, o svėrė menkiau už paukštį“ (p. 169). Elžbieta patiria kartu ir džiaugsmą, ir liūdesį dėl sūnaus, motinišku rūpesčiu palengvinti patirtas kančias, kurias išduoda nualintas kūnas: „grįžo sudrįskęs, kruvinas, žaizdotomis kojomis, ašaromis nuplovė pėdas, aptvarsčiau jam kojas <...> apvilkau išsaugotais Vinco marškiniais, kurie anksčiau jam būtų buvę per maži, o dabar buvo per platūs“ (p.169). Patirtos traumos, matyti vaizdai, siekis išgyventi sunkiomis sąlygomis visiškai pakeitė

vyrą. Jis nekalbėjo apie savo patirtį, buvo per daug paveiktas, tačiau laikui bėgant pamažu atskleidžia savo patirtį. Jo vyriškos jėgos reikėjo kanalo atstatymo darbams: „jiems reikėjo stiprių vyrų. Reikėjo jų kūnų. Tas kanalas buvo nuklotas lavonais <...>“ (p.170). Pradėjęs kalbėti sūnus atskleidžia vis daugiau sukrečiančių detalių: „jie atsigula miegoti gyvi, o pabunda mirę. Nebepabunda. Tą šalį stato ant žmonių kaulų. Tiesia kanalą ant žmonių kaulų, o vandenys plūsta kraujais“ (p.170). Vladas su siaubu pasakoja savo istoriją, siekį išlikti. Sunkus darbas ir alkis stipriai paveikė vyrą, nebegalėjo atlaikyti sunkios išgyvenimų naštos: „<...> pirmą kartą apsiverkė nuo tada, kai grįžo. Valgėme žiurkes, mušėmės dėl tų pararų <...> žiurkių stigo. O kai nebeliko žiurkių, nebeliko ir mūšų“ (p. 170). Iš visų, kurie buvo išvežti, grįžo vienintelis Vladas, tačiau traumuojanti patirtis pakeitė neatpažįstamai, iš atminties ištrynė net artimųjų veidus, tik motina suteikė jam laikiną nusiramimą. „Namie jis nebuvo tik metus, bet daugelio mūšų nebepažino. Tik mane pažino. Bučiavo man rankas. Verkė valgydamas mano maistą“ (p.170). Elžbieta pamena, kaip ji tuomet nerimavo dėl sūnaus. Maistas buvo būdas nusiraminti ir užmiršti skaudžią patirtį. „Sėdėdavo ir valgydavo. Ištiesomis dienomis. <...> užsisislėpdavo atsargų nakčiai, nes pabUSDavo alkanas. Niekad taip ir neatgavo savo ūgio, bet praplatėjo dar labiau <...>“ (p.171). Vladas nebesugebėjo grįžti į normalų šeimos gyvenimą, žmona ir vaikai jo nebepažino, nepajėgė susitaikyti su pokyčiais. Elžbieta pamena marčios prisipažinimą: „verkė, klūpėjo ant kelių ir maldavo pasiimti atgal, maldavo, kad jį pakeisčiau, kad sugražinčiau jos vaikams tėvą, tokį, koks jis buvo“ (p.170), tačiau niekas nesugebėjo padėti vyras – grįžo negrįžtamai pasikeitęs, paveiktas išgyvento siaubo: „<...> į save negrįžo niekada“ (p.171).

Romanuose traumuojančios patirtys karo ir pokario metais atskleidžiamos iš skirtingų perspektyvų: vaikystės atsiminimai ir lemtingi jaunystės pasirinkimai, nurodantys į konkrečius traumuojančius įvykius. Emilis atsimena Horsto suradimą. „Vilko vaiko“ vaizdinys padeda suvokti, kokie traumuojantys įvykiai vyksta valstybėje, kad nė vienas iš tikrųjų nėra saugus ir negali net numatyti, kas dar gali nutikti. Niekas nėra apsaugotas nuo mirčių, šeimų išskyrimo, gyvenimo dėl būvio. Elžbietos gyvenime jos tyla ir abejingumas dėl baimės ir savo šeimos laikinos ramybės, neapsaugojo nuo viena paskui ištikusių tragedijų, jos sprendimas paveikė visos šeimos gyvenimą.

3.1.2.Svetima žemė

Svetimos aplinkos vaizdavimas ir mėginimas joje prisitaikyti plačiai analizuojamas romane „Raudonos pelytės“. Įvaizdžiui sustiprinti dažnai naudojamos „čia“ ir „ten“ sąvokos. Jos yra įvaizdis gyvenimo, kuris yra dabartyje ir praeityje. „Viskas susijaukė: „čia“ ir „ten“... „ten“ ir „čia“... svarbiausia, aš absoliučiai nenutuokiau, kaip šias dvi žemes „čia“ ir „ten“ suartinti, sulydyti?“ (p. 12 – 20). Tokie svarstymai nuolat pasikartoja ir virsta praeities analizavimu, noru išsiaiškinti, prisiminti įvykius, kurie lėmė dabartinę nežinomybę, nesaugumo būseną. Laiko kolizijos vis priverčia keisti gyvenamąją vietą. Kai pagaliau, regis, pradeda sėslesnį gyvenimą, juos užklumpa 1941 m. karas, vokiečių repatriacija, lydima neišvengiamų išsiskyrimų. Užėjus rusams ir nespėjus pasitraukti, Emilio šeima pabėga vėl išgyvendama prievartą, patirdama „vilko vaikų“ likimą. Visa tai atsimindamas vyras jaučiasi labai pasimetęs, svetimas net pats sau. Slegiantys prisiminimai daro jį sau pačiam svetimą žmogumi – žmogumi iš niekur (taip ir pristato save naujai pažįstamai). Pagrindinis veikėjas, atsidūręs Vokietijoje, blaškosi tarp praeities ir dabarties, sunkiai išsivaduoja iš kankinamai jį persekiojančios Nietzsche's amžinojo sugrįžimo mito idėjos, ir baiminasi, kad viskas, ką jau išgyveno, pasikartos. Skaudū praeitis, patirti išgyvenimai, kuriuos tik suaugęs pradeda įsisąmoninti ir iki galo suvokti jų padarinius, kelia labai daug klausimų, į kuriuos jis dar nepajėgus atsakyti. Suprasti save, savo praeitį ir šeimos istoriją Emiliui padeda Matilda, taip pat patyrusi skriaudą, nukentėjusi nuo naikinančios sistemos.

Emiliui sunku prisitaikyti svetimose vietose, jį lydi nuolatinis nesaugumo jausmas ir abejonės, kur yra jo vieta: „lyg pamestinukas ieškojau priegios ar priebėgos, nelabai žinodamas, kaip kuo greičiau „čia“ apsigyventi. Persekiojo jausmas vienu metu būti „čia“ ir nebūti... Nes kūniškas persikėlimas į „čia“ neatitolino „ten“. Dažnai būdavau „ten“. Stengiausi sau įteigti buvimą „čia“ kaip būtinybę ir susitaikyti su pačiu savimi“ (p. 51 -54). Kaip pasiteisinimas nuskamba ir Matildos žodžiai: „Mes – lyg atskirties vaikai, nepritampantys nei ten, nei čia. Nors tai nėra gryna tiesa... Tai – mūsų vidinis nestabilumas, trūkumas savitvardos. Blaškymasis tarp praeities ir dabarties, nesugebėjimas gyventi dabar ir čia“ (p.95). Šią mintį ji pratęsia psichoterapeutės patarimu: „Vienintelė išeitis, norint prisitaikyti bei atsikratyti vaizdinių ir šešėlių, reikia ne bijoti jų, o su jais susidraugauti, kad nesijaustum svetimkūniu šiame pasaulyje“ (p.126).

Kiekvienas savaip analizuoja praeitį ir mėgina su ja susitaikyti. To reikia, kad žmogus galėtų pradėti gyventi be baimės, kurti savo ateitį. Knygos veikėjas yra pasimetęs, jo tapatumo suvokimas dėl patirtų traumų yra pažeistas. Norėdamas save apsaugoti jis tarsi neigia praeitį, kurios neįstengia

tinkamai vertinti. Jaunuolis nenori atskleisti, jog yra pažeidžiamas. Baimės jausmas išsivystė vaikystėje, kuomet vaiko akimis matyti vaizdai, kitų žmonių žiaurūs poelgiai sudarė sąlygas patirti kultūrinę traumą.

Svarbus yra turgaus epizodas. Besiblaškydamas tarp dviejų gyvenimų – praeities ir dabarties Emilis išgirdęs lietuviškai kalbančius žmones, tarsi pabunda iš sapno ir suvokia esantis „čia“, dabartyje: „stipriai surakinau rankas, it norėčiau sujungti abu savo pasaulius, neleisdamas jiems išslysti. Man reikėjo jų abiejų, kad galėčiau it mozaiką dėlioti naująjį gyvenimą“ (p.33). Tačiau nuolatinis blaškymasis tarp dabartinio ir praeities gyvenimo sekina. Emiliui sunku prisitaikyti prie permainų, svetima aplinka baugina, bijoma prarasti savastį, prarasti atsiminimus, kurie yra jungtis tarp praeities ir dabarties. Stengdamasis suvokti praeitį jis kuriasi savo dabartinį gyvenimą.

Praeitis įvaizdžiui atskleisti pasirinkta - pasmerkto veikėjo dalia iš naujo išgyventi trauminės patirtis, ir skaudantis troškimas rasti savo vietą, žodžius artimųjų likimams, suprasti save. Tai iliustruoja Emilio ir Matildos personažai – jų giminių, jų pačių istorijos yra ir skausmo, ir prasmės šaltinis. Pasakojant siekiama pabrėžti Emilio troškimą suprasti, pažinti veikslių priežastis. Pagrindinis veikėjas blaškosi ne tik tarp praeities ir dabarties, bet ir tarp matomo / patiriamo bei apmąstomo pasaulių. Atvykimas į protėvių žemę sukelia didelę vidinę sumaištį, kelia nemažai klausimų, atmintyje iškyla įvykiai, apie kuriuos jis anksčiau nesusimąstydavo, nes nebuvo jų dalyvis. O kartais jis nebesuvokia, ar visa tai pats išgyveno, ar girdėjo, susapnavo. „Pradėjus „čia“ mąstyti apie protėvių praeitį, plūdo išskirtinė, nepaaiškinama energija. Žinojau, kad nuolatinis išėjusiųjų gyvenimų prisiminimas nėra geras ženklas. Šimtmečiai skyrė mano laiką ir tą, kuriame „čia“ gyveno mano protėviai. Tačiau noras suprasti, išsiaiškinti painius jų likimus, kryžkeles, šalikeles ir nenutrūkstamą judėjimą buvo stipresnis už sveiką protą“ (p.27). Žmogus tokioje gausybėje minčių jaučiasi pasimetęs, tačiau noras žinoti ir suprasti savo istoriją, ją analizuoti veda prie savęs priėmimo, susitaikymo su patirtomis traumomis.

Romane „Tylos istorija“ svetimos žemės motyvas vaizduojamas kiek kitaip: tai atsispindi Elžbietos ir Teresos gyvenimuose. Abiejų moterų gyvenimo pradžia yra Sniegų kaimas, tačiau kiekviena iš jų turi skirtingos patirties, kodėl Sniegų kaimas joms virtęs svetima žeme. Gana aiškiai svetimumas atskleidžiamas iš Teresos gyvenimo perspektyvos. Moteris nuo pat vaikystės kaimą laiko svetima erdve, jos gyvenimo tikslas – didelis miestas ir galimybės. Miestas jai asocijuojasi su sava saugia erdve, pabėgimu nuo slogių prisiminimų ir patirčių, kurias primena gyvenvietė: „<...> nemėgo gyventi prisiminimais. Ateitis buvo svarbesnė už praeitį“ (p.21). Teresa į gyvenimą stengiasi žiūrėti

optimistiškai, nepaisant aplinkos, kuri ją slegia. Sniegai Teresai buvo svetimi dėl kelių priežasčių: dėl to, jog namai primena mamą, kurios ji neturėjo, ir dėl vienatvės: ji jautėsi vieniša savo šeimoje, net brolis turėjo draugus, su kuriais leisdavo laiką. Draugystės ryšio jai labai trūko: „net pavydu – jų daug ir jie visada kartu. O ji vis viena“ (p.48). Teresos svajonėse miestas, kuris reiškė naują gyvenimą, pabėgimą iš svetimų jai žemės, tačiau pagaliau išvykus Teresai miestą tenka „prisijaukinti“, kad jis taptų savu, kad moteris nesijaustų dar labiau svetimai ir vieniša nei Snieguose. Tenka labai pasistengti dėl ateities ir savo vietos mieste, tačiau svajonės išsipildymas neapsaugo nuo gyvenimo nusivylimų.

Gyvenimas sovietinėje santvarkoje (šeima, namai, vaikai, nuolatinis atsargų kaupimas, valdžios žadami vien geri pokyčiai) – visa galiausiai išsekina. Teresa nebepastebi, kaip įsitraukia į kasdienę rutiną, nepastebi griūvančios šeimos, o vyro išėjimas galutinai palaužia. Idealus gyvenimas mieste sugriūva. Iširusi šeima – dar viena trauma jos gyvenime, kuri lemia uždaramą, niūrumą, atsiribojimą nuo artimųjų (vaikų, motinos, tėvo), baimę. Vėliau gėrimas bent trumpam padeda pamiršti nuoskaudas ir nusivylimus.

Elžbietos gyvenime taip pat pastebimas svetimų žemės įvaizdis. Senolė mieste apsigyveno, norėdama padėti palūžusiai anūkei, tačiau mintimis vis grįžta į Sniegus, ten, kur gyveno jos brangūs artimieji. Ji ilgisi ne namų, bet žmonių, kurie iš jos buvo negailestingai atimti. Tiek miestas, tiek kaimas jai yra svetimų žemės įvaizdis, žemės, kuri yra naikinama okupantų kareivių, namai, kurie nyksta apleisti, nes žmonės visa palikę bėgo, buvo ištremti, nužudyti. Visa yra svetimai, sulaužyta nekaltų žmonių krauju. Mieste ji mato anūkę, kuri nebepajėgia atsitiesti po skaudžių išgyvenimų, užaugusius vaikaičius ir nutrūkstantį šeimos ryšį.

Abiejuose romanuose svetimų žemės įvaizdis yra skirtingai pateikiamas. Pirmajame Emiliui svetimai žemė yra šalis, kurioje jis turi prisitaikyti ir išmokti gyventi per nauja, jis blaškosi tarp praeities ir dabarties gyvenimų, nepajėgia atkurti savo palaužto tapatumo, kurti savo dabartį ir susitaikyti su skaudžiais praeities įvykiais. Antrame romane Teresai ir Elžbietai svetimai žemė yra Sniegai, kurie kiekvienai giminės moteriai primena skaudžius, jas traumavusius ir paveikusius įvykius, kurie negrįžtamai keitė visą šeimos gyvenimą.

3.1.3. Svetimi namai

Romanuose svetimumą kuria aplinka, kurioje veikėjai gyvena. Plačiąja prasme tai valstybė – Emiliui protėvių žemė Vokietija, Elžbietai, Teresai ir Nikai – Lietuva, kurioje vyrauja sovietinė

ideologija. Svetimumą visuomenėje lemia traumuojanči praeities patirtis, todėl sava netampa ne tik miestas, gyvenvietė, kurioje mėginama gyventi, bet ir privati aplinka nesukuria saugumo jausmo. Svetimų namų įvaizdį pirmiausia lemia šeimos tradicijos, santvarka, sukrečiantys valstybės įvykiai (karai, trėmimai, okupantų kaita). Mėginimas prisitaikyti sukuria tik dar didesnę nusivylimą, nieko nebelieka sava, nėra vietos, kur žmogus jaustųsi saugus. Vyrauja nuolatinė baimė, kuri galiausiai palaužia kiekvieną.

Elžbietos gyvenimas nuo pat mažų dienų buvo nelengvas: tai lėmė ir laikotarpis, ir to meto tradicijos. Didelė šeima, vienas po kito mirštantys broliai ar seserys. Atsiradus galimybei mokytis tėvas šio noro nesupranta, jo įsitikinimai buvo griežti: „kam mergoms tų mokslų <...> gana, kad pramoko skaityti ir rašyti“ (p.14). Augant Elžbieta mato tik gėstančią motiną ir vieną po kito gimstančius vaikus, kuriems ji atstoja motiną, juk vyriausia šeimoje, ant jos pečių užgriuvo visa atsakomybė: „tais metais Elžbietai teko visiems atstoti motiną“ (p.16). Motinos mirtis ir pamotės atsiradimas padaro namus dar svetimesnius ir įsuka merginą į nesibaigiančią gyvenimo rutiną: „likęs pasaulis neegzistavo, dažniausiai būdavo per daug pavargusi, kad suktų dėl jo galvą“ (p.19), o ir vykstantis karas nuolat primena apie nesaugumą: „<...> kartais jiems pavykdavo pasislėpti. Apsimesti, kad karas neegzistuoja, kad visas likęs pasaulis išnyksta, nėra politikos, valstybių ribų ar dalybų, yra tik namai, vaikai, daržai <...> žaliuojančios pievos, dar nepaverstos apkasais“ (p.19).

Nusiraminiimą Elžbieta jaučia tik bažnyčioje, jos ketinimas tapti vienuole – būdas pabėgti nuo slegiančių vargų, nuo per anksti primestos atsakomybės, tačiau ir tai nuo jos nepriklauso. Tėvas jau buvo suplanavęs jos ateitį: vestuves su nemylimu vyru. Žinia jauną merginą labai paveikia: „bėgo nuo tėvo ir pamotės, besišnekančių apie jos gyvenimą taip, lyg tai būtų nereikšmingiausia smulkmena, besitariančių dėl jos likimo, tarsi viskas būtų taip paprasta <...> tai juk jos likimas ir jos gyvenimas“ (p.41). Ji nesuvokia tokio sprendimo ir taip nemieli namai tampa dar svetimesni: „kiek įkabindama lėkė nuo svetimo, nuo primesto gyvenimo“ (p.42). Mergina nenori gyventi tokio gyvenimo, kuri matė savo šeimoje: „Dieve, jeigu jau reikia tekėti, atsiųsk man mylimą“ (p.42). Viltis pakeisti savo gyvenimą atsiranda kartu su pirmąja meile, tačiau griežtas tėvo požiūris dar kartą parodo, kokios griežtos ir nusistovėjusios yra tradicijos. Jo požiūris į atvykėlį aiškus: valkata, jis užtrauks jo šeimai gėdą, dukrą pavers paleistuve. Niekada neturėję stipraus tarpusavio ryšio dukra ir tėvas tampa dar tolimesni, o ir namai, kuriuose nėra kitos nuomonės, tik šeimnininko, Elžbietai dar labiau atstumiantys.

Galutinai merginą palaužia neišsipildžiusios meilės laukimas: „Elžbietos tamsa plėtėsi, bedugnė vis gilėjo. Ji pati tamsėjo ir nyko, virto šešėliu, darėsi perregima“ (p.111 -112), nusivylimas lemia jos pasirinkimą ir tėvo noro išsipildymą – vedybas. Šis sprendimas lemia visų tolimesnių Elžbietos kančių,

traumuojančių patirčių patyrimą, visa vėliau, jau gyvendama su anūke atsimena, kadangi jos Teresos gyvenimas mieste taip pat paženklintas traumuojančių ir ją naikinančių patirčių.

Esminis lūžis Teresos gyvenime įvyko po skyrybų su vyru. Butas, kuriame ji gyvena, tampa vis svetimesnis. Vaikai augdami vis labiau tolsta. Ji bijo vienatvės, stengiasi neparodyti, tačiau išgyvena, kuomet jos dukra palieka namus, jos pokalbis su senąja Elžbieta atskleidžia abiejų jausmus, atveria senas žaizdas: Teresos vienišumo baimę, kad visi ją palieka, ir močiutės patirtus išgyvenimus: „visi mus palieka, Teresa, tiek vyrai, tiek vaikai, anksčiau ar vėliau liekame tik mes“ (p.153).

Vaikų išėjimas paverčia namus dar svetimesniais ir vienišais, šis jausmas labai slegia, Elžbietos ramybė ir susitaikymas su tokia situacija pykdo, tačiau ji nežino visos skaudžios savo močiutės gyvenimo istorijos, namų tuštėjimo istorijos: „nenorėjau jai atsakyti, kad tai ji negali suprasti, ką reiškia netekti vaikų. Ką reiškia, kai vaikai išeina į karą, kai laikai mirusios dukros ranką, kai palieka mylimasis, kai palieka vyras, kai palieka visi, kuriuos kada nors pažinojai“ (p.153). Po dukros išvykimo namai tapo tylūs ir dar labiau svetimi. Elžbieta svarsto, jog ne tik šiame bute nieko nėra sava, bet ir jos gimtajame miestelyje, kuris mena tik skaudžius dalykus: „niekada nenorėjau grįžti į Sniegus. Nebenorėjau matyti to kruvino kelio“ (p.154). Miestelis primena tik mirtį: „didžioji dalis manęs mirusi. Išėjo kartu su Aurelianu, Veronika, Valentinu, Vladeliu, Vincu, broliais ir seserimis, motina, pamote ir netgi tėvu...“ (p.154).

Teresa vis dažniau galvodavo apie permainas. Butas, kuriame gyveno, ją labai slėgė, tačiau persikraustyti nesiryžo, mintys ir naujos pradžios galimybė neapleido: „naujuose namuose kurtų naujus prisiminimus. Atverstų kitą puslapį <...>“ (p.227), tačiau visos svajonės dar kartą sugriūva, ją nuvilia mylimas žmogus. Teresai liko tik tuščias svetimu pavirtęs butas, ligota močiutė ir dukra, su kuria niekada nesistengė motiniškai bendrauti. Moterį pasiveja jos praeitis, jos baimės, nuolatinis bėgimas nuo savęs: „visą gyvenimą bėgo nuo Sniegų ir nuo mirties <...> mirtis galiausiai ją prisivijo, atėjo į jos pačios namus, guli lovoje ir romiai žvelgia į sieną“ (p.232). Teresa gyvena tarp mirties, tai suvokia jos dukra: „kaip motina viską ištvėria: vaistų ir šlapimo tvaiką, nevaikštančio ligonio slaugą, kai kiekviena akimirka gali būti paskutinė <...>“ (p.232). Mirties akivaizdoje suvokiama, kad viskas yra laikina.

Romane „Raudonos pelytės“ taip pat yra svetimų namų įvaizdis. Tai atskleidžiama ne tik per nuolatinės šeimos klajones ir ieškojimo saugios vietos jų šeimai praityje, bet ir dabartiniame gyvenime suaugusio Emilio gyvenimo klajonėse.

Prisiminimais jis nuklysta ne tik į vaikystę, kuomet jie, pabėgėliai, glaudėsi įvairiuose būstuose nuolat bijodami būti sugauti, bet ir į savo vedybinio gyvenimo laiką, kuris taip pat nesukūrė saugių, savų namų aplinkos. Vaikystėje patirtos baimės, slapstymasis, gyvenamosios vietos keitimas lėmė, jog

Emilis norėjo sėsiaus ramaus gyvenimo. Žmona nebuvo tam pasiruošusi: „mano dviguba būtis buvo didžiausias gyvenimo trukdis“ (p.39), žmona nevengė pašaipos, kuri tikrai žeisdavo: „pasišaipydavo iš manęs „fliuko“ (pabėgėlio), nesugebančio suteikti jai normalių materialinių sąlygų“ (p.39).

Atskleisdamas šiuos savo atsiminimus Emilis suvokia, jog tarp žmonos ir jo bendra nebuvo nieko. Ji neįjutė jam jokios pagarbos: nepagarbiai elgėsi su jam brangiais senelės daiktais, įrankiais, kurie priminė senelę, jos gaminamą maistą, kurie priminė šeimą, ir nors jie klajodami negalėjo užtikrinti pastovumo, visada stengėsi išlikti drauge, saugoti vieni kitus. Emilį stebino toks žmonos nepakantumas: „ji nesidomėjo nei savo, nei mano istorija. Matyt, bijojo užsikrėsti klajokliškos šeimos lemtimi“ (p.45). Tokie santykiai ir tarpusavio nesupratimas, neišsakymas savų minčių nesukūrė saugios namų erdvės. Tačiau ir išvykimas į Vokietiją nepadeda susikurti kažko savo, pastovaus. Blaškymasis tarp praeities ir dabarties, skaudžių atsiminimų, noro nuo visko pabėgti sukuria tik dar didesnę chaosą.

Butas, kuriame gyvena, baugina, tylą atveria per daug skaudžios patirties išgyvenimų, kuriuos norima nuslopinti. Svetimumą kuria vienatvė, įkyrios mintys, kurias sukelia daiktai iš praeities. Žmogus nenori pasilikti svetimoje aplinkoje, svetimuose jam namuose, kuriose tik keli daiktai, atsivežti iš Lietuvos, primena apie vaikystėje patirtus išgyvenimus.

Romanai atskleidžia tai, jog savi namai gali tapti svetimais – tai lėmė valstybės įvykiai, šeimos tradicijos, laikmetis, požiūris į kitą, sprendimai kritiniais momentais. Neramiu ir permainingu laikotarpiu patirti išgyvenimai lėmė tolimesnį gyvenimą. Traumos veikėjų gyvenime nedingo, jos tik buvo užslopintos, nuoskaudos neleido atkurti visaverčio gyvenimo, dėl šios priežasties ir tolimesnių kartų, artimųjų gyvenimai buvo paženklinti traumuojančių patirčių.

3.2. Atminties/ užmaršties paradigmos

A. Cicėnaitė romane papasakojo vienos šeimos moterų istoriją, kuri atveria praėjusio šimtmečio istorinius ir politinius kontekstus. Moterų gyvenimai kupini paslapčių ir nutylėtų skaudžių traumuojančių patirčių, kurių padariniai trukdo gyventi be baimės jausmo.

Šimtas metų, kuriuos lydi didžioji Elžbietos paslaptis, žodžiais „Kocham Aurelian“ išraižyta visą gyvenimą slėptame laikroduke ir nuolat kartojami senosios moters žodžiai: „aš dėl visko kalta, tik aš. Aš užtraukiau mums negandą“ (p. 108). Kartu tai ir visas amžius su trimis šeimos moterų bandymais įgyvendinti moters laimę įamžinantį ir Elžbietos paslaptį išaiškinantį sakinį: „Niech to bėdze Aurelia“. Toks vardas turėjo būti Elžbietos dukros, tačiau galiausiai taip pavadinta, tarsi atstatant istorinę šeimos teisybę ir pusiausvyrą, naują šeimos šimtmetį ir tūkstantmetį pradėjusi jauniausios veikėjos Nikos dukra.

Romano centre yra Elžbieta, kuri ir jungia visas moteris, visą jų praeitį, traumuojančius įvykius. Nors ji atvirai ir nepasakoja apie savo išgyvenimus, visa vienaip ar kitaip atsikartoja palikuonių gyvenimuose. Kaip teigia pati autorė: „rašant man labiausiai rūpėjo atsikartojimai – dėsniumai, sutapimai, panašūs motyvai, pasirodantys skirtingose moterų kartose. Galvojau apie tai, ką perimame, ko išmokstame, kas įbrukta, su kuo gimstame“ (2017:5).

Norint atskleisti atminties svarbą romane pinamas žmogaus (ne)pažinumo motyvas. Šeimos moterys yra artimos viena kitai, tačiau kiekviena turi savo paslapčių, skaudžios patirties, kurios nenori atskleisti net artimiausiems žmonėms. Įtaigiai plėtojama paslapties tema: kiekvienos kartos moterį gaubia paslaptis, atskleidžiama tik maža dalis, užuominos, stengiamasi neatverti skaudžių patyrimų. Pavyzdžiui, pati Elžbieta tik savo monologuose atvirai prisimena traumuojančius įvykius: karą, išėjusius vaikus, žuvusius nežinomose vietose, arba grįžusius, bet pasikeitusius, paveiktus traumuojančių įvykių. Atmintis blokuoja tai, kas skaudžiausia ir neleidžia prisiminti. Patirtas skausmas toks didelis, jog nenorima jo perduoti artimiesiems, kankina gėda ir savivertės naikinimas. Žmogus, nepaisydamas savo patirties, stengiasi gyventi toliau, tačiau ne visada pavyksta nuslėpti tai, kas skausminga, todėl mėginama traumines patirtis nutylėti. Laikas išplečia patirtį, patirtis kaip reikiant parūšiuoja praeitį.

Kiekviena romano veikėja atspindi savo laikmetį. Elžbieta – meilės, vienatvės ir skausmo, prisitaikymo metafora. Jos būseną atskleidžia, jog ji daugiau mirusi negu gyva: nes mirė ir mirė, dalimis su savo artimiausiais žmonėmis. Tuo pačiu ji stipresnė negu jaunosios kartos atstovės: dukra, vaikaitė Teresa, o ir provaikaitė: ramybe, susitaikymu, gebėjimu gyventi ir su gyvaisiais, ir su mirusiais. Ji tarsi su viskuo jau susitaikiusi, nors kaltės jausmas dar kankina (tai matyti iš atsiminimų, ypač apie nutilusią dukrą Veroniką, kuri mirė gimdydama Teresą).

Veronika – skaudžios karo patirties auka: praradusi mylimąjį nebesugeba toliau gyventi. Didelėmis motinos pastangomis ji dar egzistuoja, tačiau yra apatiška aplinkai, nebesusitaiko su skaudžia realybe.

Nuo pat Veronikos gimimo Elžbieta žinojo, jog dukra ypatinga. Motina nemoko dukros ūkio darbų ir tam buvo priežastis: „<...> aš žinojau, kad ne čia bus tavo gyvenimas. Ne čia bus tavo likimas“ (p.174). Veronika mėgo skaityti. Iš jos motina sužinodavo visas naujienas, visus vykstančius įvykius, kurie atrodė taip nutolę nuo jų kaimo. Dukra labai domėjosi viskuo, kas vyksta, troško viską žinoti, apie vykstančius neramius įvykius turėjo tvirtą savo nuomonę ir nebijojo jos išsakyti. Dažnai apie tai ji kalbėdavosi su motina. Elžbieta šį laiką, praleistą su dukra, labai vertino ir brangino. Situacija pasikeičia, kai Veronika sutinka vaikina, kuris turėjo retą galimybę mokytis mieste. Jis patraukė

Veroniką savo žiniomis. Jie daug šnekėdavosi ypač apie gyvenimą mieste, vykčius istorinius įvykius. Motina šios draugystės pavydėjo, jai atrodė, kad vaikinai atėmė iš jos mylimą dukterį, nutraukė jų ryšį, tačiau niekada dėl to nepriekaištavo, tik tyliai stebėdavo jaunuolių susitikimus. Dukros meilė priminė pačios Elžbietos jaunystę ir jos pirmąją meilę Aurelijaną.

Veronikos gyvenimas staiga pasikeičia atėjus karui. Prasidėjo žmonių tremtis. Augustino šeima, besipriešinančią išvežimui, sušaudė. Šis įvykis skaudžiai paveikė Veroniką: „tą rytą Veroniką išprotėjo, ji apkandžiojo mane, kaip žvėriukas, kaip pasiutusį lapė <...> ji išprotėjo, siela paliko kūną, visam laikui išėjo iš mūsų namų, akys švytėjo pamišėliška šviesa“ (p.182), mergina buvo paveikta mylimojo netekties ir net laikas neišgydė šios žaizdos: „jai dar ne visi buvo namie, bet dabar nebesidraskė, nebestaugė, dabar daugiausia tylėjo“ (p.194). Tačiau netekties skausmą netikėtai primena susitikimas su vietiniu sribu: Veronika ėmė klykti aukštu pamišėlės balsu, kartojo <...> žudikas“ (p.194). Įvykis tampa lemtingas, mergina sunkiai sužalojama: „Veronikos galva apsipylė kraujais, ji susmuko ant kelio, kraujas liejosi ir gėrėsi į pakelės dulkes“ (p.195). Motinai ši dukros nelaimė buvo itin skausminga, ji dėjo visas pastangas išgelbėti savo vaiką, dėl nelaimės kaltino save ir manė, jog tai bausmė už pralietą Augustino kraują: „mano delnai tušti, kruvini, ant jų tavo kraujas, ant jų Augustino kraujas. Mes jūsų neišsaugojome, pasaulis pavirto tamsiu, juodu, kruvinu pragaru“ (p.195).

Karas visur sėjo mirtis, jų buvo per daug, niekur negalėjai jaustis saugus. Ligoninėje vienus sužeistuosius keitė kiti, Veronika buvo ten, kur tiek daug mirties. Elžbieta jautėsi nesaugi ne tik dėl savęs, bet ir dėl dukters: „negalėjome grįžti į Sniegus, tik ne dabar, kai vis dar vyksta karas, kai aplink bepročiai sėja mirtį“ (p.197). Motina bijo, kad grįžus sribukas gali užbaigti pradėtą darbą ir ji galutinai neteks dukters. Moterys laikinai prisiglaudė pas giminaitį. Ten Veronika pamažu sveiko, tačiau nebebuvo tokia, kaip anksčiau, ją apgaubė tylą: „mokėsi ištiesti rankas, sugniaužti pirštus. Ėmė girdėti <...> atsakydavo. Tik ne balsu <...> daugiau nebeištarė nė žodžio“ (p.197). Atsiradusioje Veronikos tyloje svarbus yra mezgimas. Ji nuolat mezgė „lyg apsėsta megzdavo mažiems kūdikėliams, tarsi tuoj turėtų gimdyti“ (p.200). Elžbietai atrodė, jog ši veikla jos dukteriai padeda gyti, išsilaisvinti iš ją slegiančio skausmo ir ji vieną dieną prabilo: „negalėjau liautis jos šnekinusi. Tikėjau, kad ji kada nors prabilo, kad ji tiesiog pasirinko tylą, o ne tylą pasirinko ją“ (p.205). Tačiau Veronika ir toliau neregavo į ją supančią aplinką: „mezgimas tapo jos kalba, ryšiu su pasauliu, su mumis“ (p. 206). Motina svarsto, jog dukra mezza, nes nori pabėgti nuo skaudžios patirties, nori užmiršti širdgėlą, nori sukurti ryšį tarp savęs ir situotinio. Mezgimas taip pat yra metaforinis ryšys tarp jos, dar gyvos, ir mirusiojo Augustino: „lyg būtų galėjusi numegzti kopėčias į dangų, tą, kuriame jos laukė Augustinas. Augustinas

vis dar buvo išrašytas jos veide. Ji vis dar buvo pamišusi Augustinu“ (p.207). Veronika niekada nepamiršo jai padarytos karo skriaudos – atimto mylimojo.

Terosos personažas atskleidžia sovietinės moters lūkesčius ir nusivylimus: pabėgti iš kaimo, tapti miesto ponia, gebėti susiveikti deficitų, suregzti naudingų pažinčių tinklą. Būtent Teresa labiausiai stengiasi pasipriešinti likimui: ne laukia jai skirtojo, o griebia jai atrodantį labiausiai tinkantį į vyrus; ne plaukia tarybinėje rutinoje pasroviui, o bando aktyviai susikurti savo gerovę. Ji atmeta praeitį: nenori prisiminti nei gimtojo kaimo, nesidomi Elžbietos išgyvenimais, juolab savo motinos ir tėvo istorijomis. Teresai ir ateitis su kosmopolitiškų pažiūrų dukra dailininke naujoje politinėje erdvėje – nesuprantama ir netgi svetima. Jos viena kitai tarsi svetimos.

Nika – jau naujo laiko atstovė. Ji nesupranta ir priekaištauja motinai ir prosenelei Elžbietai, kaip galėjo tylėti: gyventi meluodamos ir šiame netikrame, apsimestiniame pasaulyje leisti merginai tikėti, nors viskas, kas sakoma mokykloje, kas rašoma spaudoje, kas girdėta ir matyta – melas. Ir toks nutylėjimas – nusikaltimas. Tačiau moterų poelgis yra pateisinamas: gyvenimas priespaudoje iš jų jau ir taip daug pareikalavo: artimųjų, vaikų netekimo, nepritekliaus, svajonių žlugimo. Tyla padėjo gyventi toliau, nors ir su didele kaltės jausmo našta.

Romane „Raudonos pelytės“ svarbus yra pradžios epigrafas: ...kiekvieną akimirką, pripažindami ar nepripažindami to, esame iki mūsų gyvenusiųjų valdžioje. Ten, kur nėra atminties, ne tik laikas tampa tuščias, bet ir erdvė, medžiai, uolos byloja mums, tačiau mes jų nesuprantame. Tik per atmintį galime išmokti suprasti kalbą“. Taigi norint suprasti, ką atskleidžia praeitis, reikia įsiklausyti į savo protėvius. Emiliui, nors jis tą ir neiškart pripažįsta, užmarštyje paskendę prisiminimai atveriami per dėdelį. Jis yra jungtis tarp praeities ir dabarties. Senolio pagalba, per atsiminimus, kuriuose jis veikia, per jo patirtį atskleidžiama pamiršta praeitis. Senelis yra šeimos jungtis, asmuo, kuris visą nelengvą laikotarpį vienijo šeimą, neleido jai palūžti ar galutinai išsiskirti, pasimesti. Senojo Emilio gyvenimas taip pat paženklintas traumuojančių įvykių, bet jo stiprybė visada žavėjo anūką. Negandų akivaizdoje senelis niekada neparodė silpnumo, nesigėdijo to, koks yra. Emilis, priešingai, yra pasimetęs, jo tapatumas yra stipriai pažeistas, jis ir vokietis, ir lietuvis. Šios savybės jis nenorėtų, ji lėmė jo šeimos nuolatinį blaškymąsi, buvimą be vietos.

Matilda taip pat yra paženklinta traumuojančios patirties, kurią stengiasi nusišluoti nuo Emilio. Vienas susitikimas vyro namuose ir įvykis atskleidžia Matildos baimę vyrui, ir kad vienuose ji nesijaučia saugi. Suklupusi ant grindų Emilio prisilietimą ir siūlomą pagalbą ji suvokia, kaip pavojaus signalą: „susvetimėjęs jos žvilgsnis <...> be žodžių, vien rankos mostu sustabdė <...> (p. 141 – 142), vyrą nustebino tokia reakcija, jis dar nežinojo, kad Matilda buvo patyrusi prievartą. Tik vėliau moteris

pasiryžta atskleisti savo skaudžią patirtį. Išskylantys pasakojimo vaizdai sukrečia: „<...> klupdama bėganti megaitė <...> už jos nugaros kraujuje liko gulėti tėvas, neseniai gimusi maža sesutė ir motina su nurėžtomis krūtimis <...>“ (p.153). Dar baisesnis buvo išniekintos mergaitės paveikslas: „rusų kareiviai paliko pievoje nuogą išdarytą jos kūną. <...> nuo prievartos ir vyriško kūno svorio kojos pražergtos iki skausmingo klubų išnirimo. Tarp dubens kaulų žiojėjanti duobė buvo pilna kraujo, o kūnas – lyg išnarstytas baltas skeletas <...>“ (p.153). Prievartos pasekmės jaučiamos visą gyvenimą: „aš vis dar neišsivaduoju iš siaubo, kurį patyriau paauglystėje“ (p.152). Moteris prisipažįsta, jog praeities trauma sunkiai įveikiama: „dažnai jaučiuosi lyg būčiau mirusi, o aplinkui – grėsmingi vaiduoklių šesėliai. Kai pasijuntu stovinti ant aštrios briaunos, skiriančios gyvųjų ir mirusių pasaulius, patenku į ligoninę“ (p.152). Savarankiškai patirtų išgyvenimų Matilda nepajėgia užmiršti, kritiniais momentais jai reikalinga specialistų pagalba.

Kiekvieno susitikimo metu moteris mėgina paaiškinti savo išgyvenimus: „iš visų jėgų stengiuosi išlaikyti pusiausvyrą tarp to žiauraus praeities realizmo ir jo sukeltų emocijų, kantriai ieškodama atitikmenų tarp vidinių ir išorinių tiesų...“ (p.180). Jai labai sunku prabilti apie patirtą prievartą, ypač vyrui. Emilis bando suprasti: „jai, patyrusiai prievartą, buvo sunku įvertinti ne vien vyriškų, bet ir savo emocijų protrūkius. Vengė įsipainioti į jausmų pinkles“ (p.181). Ji atskleidžia, kad negalvoti apie prievartą padeda piešimas: „piešimas ne vien bėgimas nuo košmariškų sapnų, bet ir nuo kruvinos praeities“ (p.183). Matildą nuolat kamuoja košmariški sapnai, jų nepavyksta nebesapnuoti: „jokie vaistai tų vaizdų ištrinti iš sąmonės <...> neišlaikydavau... kažkas manyje nutrūkdavo...nervai išduodavo... ir likdavo vienintelė išeitis – tabletės, sukuriančios nenatūralią egzistenciją dirbtinėje erdvėje... gyvenimą be gyvenimo...“ (p.196 -197). Matilda tik trumpam užmiršdavo savo išgyvenimus, kurie ją persekiojo net sapnuose. Vaistų neberekėdavo tik tuomet, kada ji lipdydavo skulptūras iš molio.

Tekstams būdinga savybė ta, kad vyresnieji vaizduojami kaip daug stipresni žmonės, galbūt dėl to, jog patyrė ir iš arti išgyveno permainingo, žiauraus laikotarpio traumas, matė mirtį, badą, nesibaigiančius karus ir su viltimi laukė išėjusių ir ne visuomet sugrįžtančių artimųjų. Jaunesniųjų kartų gyvenimuose visos šios traumos yra tik skaudžios praeities atspindžiai, blankūs, nutrūkstantys, ne visada iki galo aiškūs vaikystės atsiminimai, artimųjų pasakojimai. Dėl šios priežasties požiūris į praeitį yra skirtingas. Tiek Elžbietos, tiek senelio Emilio palikuonims sunku suvokti jų asmeninę patirtį, išgyvenimus, tačiau praeitis, šeimos išgyvenimai atsispindi kiekvieno gyvenime, veikia jų sąmonę ir suvokimą.

3.2.1. Tylos motyvas

Romanuose plėtojamas tylos motyvas. „Raudonos pelytės“ tyla siejama su kurčiuoju dėdeliu ir jo gyvenimo patirtimi, o „Tylos istorija“ atskleidžia, kaip baimė dėl savęs ir artimųjų gali pakeisti likimus.

J. Noak romane veidrodis yra svarbus simbolis, kuris yra jungtis tarp praeities ir dabarties. Veidrodis tarsi nutraukia tylą ir per vaizdus Emiliui atskleidžia praeitį, tai, ką jis buvo užmiršęs arba nesuprantami praeities įvykiai paaiškinami per dėdelio patirtį. Išskylantys vaizdiniai dabarties akivaizdoje padeda pagrindiniam romano veikėjui iš užmaršties prikelti nebylų laiką, kuris gąsdina. Tai tarsi pasivaikščiojimas su savo artimaisiais po praeities lauką. Prisiminimai padeda atkurti ryšį su seneliu, geriau suprasti jo tylą, jo sprendimus. Nors jis ir negali kalbėti dėl patirtos traumos, tačiau mato ir supranta jį supantį pasaulį, savaip į jį reaguoja.

Vaikystėje Emilio ir senolio ryšys labai stiprus. Tyla vaikui visai netrukdo suprasti senelį. Senolis, nors ir atrodo stiprus, patyręs žmogus, tačiau viduje viską išgyvena – jis nėra toks stiprus, kad apgintų savo mylimas moteris prievartos akivaizdoje, o ir kareiviai ar kiti jį laiko ligotu žmogumi. Tyla yra gyvenimo dalis.

Tylos motyvas romane atskleidžia veikėjo svarstymus apie praeities įvykius, padeda suvokti jo vidinius išgyvenimus, mėginimą prisitaikyti supančioje aplinkoje. Tyla padeda atsiriboti nuo slogių minčių: „mane vadino „tyleniu“, tai beveik prilygo „keistuoliui“. Daugelį žmonių tyla slėgė, o aš joje labai gerai jaučiausi. <...> įsitikinau, kad tylėjimas kartais prasmingesnis nei žodžių gausa“ (p.38).

Noras neatverti savo skaudžios patirties, vienišumo jausmo lėmė uždarumą, tačiau tyla vis tiek pamažu atveria giliai sąmonėje užslopintus prisiminimus. Tyla taip pat jungia Emilį su Matilda. Traumuojanti patirtis juos jungia, nors kiekvieno išgyvenimai skirtingi, tačiau jie vienas kitą supranta be žodžių. Matildos kalbos sutrikimas primena kurčiąjį dėdelį, jų panašumą: kitiems dėdelis buvo keistas dėl savo kurtumo.

Jau nuo vaikystės atsitveriami nuo kitų tylo siena: „geriau mažiau kalbėk <...> vaikams kliuvo mano kalba. Išgirdę žodžius su lietuviškomis galūnėmis ir vokiškai lietuviškus darinius ar frazes, kartodavo juos iškrepdami <...> vaikų negailestingumas, pastovios patyčios ilgam mane uždarydavo tarp keturių sienų“ (p.63 – 64). Tyla buvo geriausias ginklas norint apsiginti nuo patyčių, užgauliojimų, neišsiduoti, jog esi kitoks – pabėgėlis toli nuo savo gimtų namų. Vaikystės prisiminimai slėgė, tačiau tyla padėdavo atsiminti brangų dėdelį ir stiprų ryšį su juo anuomet: „<...> tyloje prisimindavau dėdelį, padažnėdavo širdies dūžiai ir atrodė – išgirdavau jį <...> pakakdavo mažiausio jo krustelėjimo, ir man iškart būdavo aišku, ką jis nori pasakyti“ (p.66 – 67). Prisimindamas savo artimą Emilis supranta, jog

ji, vaiką, ir jo šeimą nuo dar didesnių sunkumų vykstant nuolatinei valdžios kaitai tuomet apsaugojo būtent tyla: „tuo sunkiuoju laiku didysis mūsų visų priešas buvo kalba, o jo tyla atrodė kaip išsigelbėjimas. Ir visi, tartum būtų davę įžadus, tarpusavyje kalbėjosi pašnibždomis arba vien gestikuliuodavo, be garso judant lūpoms“ (p.68). Laikui bėgant bendravimas be garso gestais tampa gyvenimo dalimi, bendravimo būdu, ne tik dėl baimės ir noro neišsiskirti iš kitų, bet ir sukuria labai stiprų ryšį būtent tarp dėdelio ir Emilio. Kartu jie praleisdavo nemažai laiko ir stengėsi vienas kitą suprasti. Vienintelis džiaugsmas neramiais, baimės kupiniais metais buvo tylus bendravimas su dėdeliu jų tarpusavio ryšys: „manęs visai neslėgė ir ilgalaikė mus jungianti tyla“ (p.75).

Tyla taip pat sieja dar du žmones, tai – jau suaugęs Emilis ir Matilda, galbūt visai neatsitiktinai sutikta miesto kavinėje. Abu juos gaubia sava tyla, kuri slepia skaudžius išgyvenimus, tačiau pokalbiai ir nuolatinis bendravimas abiem padeda atsiverti, suprasti savo praeitį, ją priimti dabartyje.

A. Cicėnaitės romane taip pat svarbus tylos simbolis, slepiantis skaudžius išgyvenimus ir patyrimus, apie kuriuos stengiamasi atvirai nekalbėti. Svarbu paminėti knygos pradžioje užrašytus epigrafus, kurie padeda atskleisti esmę. „Tyla – tikras draugas, kuris niekada neišduoda“ (Konfucijus); „Mano tyla manęs neapsaugojo. Tavo tyla neapsaugos tavęs“ (Audre Lorde); „Tyla yra tikrasis nusikaltimas žmonijai“. Taip atskleidžiamos visos romane plėtojamos tylos istorijos sampratos, kurios viena su kita susijusios: tyla, meilė ir gyvenimas, tyla ir mirtis, tyla kaip mėginimas apsaugoti ir užmiršti skaudžius išgyvenimus. Tyla apima visus nusikaltimus, kuriuos patyrė, matė, kuriems neužkirto kelio dėl baimės ir nesaugumo. Tyla taip pat yra būdas, padėsiantis išgyventi žiaurią gyvenimo tikrovę.

Tylos pasirinkimas parodo, kokia stipri gali būti meilė artimui, o ypač vaikui. Atskleidžiamas moters gyvenimo prasmės ir laimės ieškojimas, mėginimas prisitaikyti ir gyventi savo laikmetyje, nepaisant nuolat užklumpančių negandų. Tačiau tyla moteris tik skaudina, suteikia dar daugiau nestabilumo, nepasitikėjimo, abejonių: „Teresa tylėjo. Ji nenorėjo nieko žinoti. Taip stengėsi pamiršti, kad galiausiai pamiršo. Nieko nežinojo apie savo motiną. Nieko nežinojo apie močiutę. Gal netgi nieko nežino apie dukterį. Jų istorija buvo tylos istorija, ir kas liko – tik pamatai, iš kurių nieko nebeišskaitysi. Ir tų pamatų greit nebeliks, kaip nebėra Elžbietos ir Veronikos, kaip kada nors nebeliks ir Teresos, ir Nikos. Gal tyla yra pats geriausias atsakas negailestingai skubančiai istorijai. Gal tyla yra geriausia istorija“ (p. 262).

Pasakodama veikėjų gyvenimų istorijas, A. Cicėnaitė kuria istorinį, politinį ir kultūrinį kontekstus, kurie romane atskleidžiami per svarbiausius istorinius epizodus – karai, Holokaustas, sovietinės okupacijos – ir per kasdienį žmogaus gyvenimą, jo prisitaikymą laikmetyje. Skaudžiausiai

istorinis kontekstas atskleidžiamas Elžbietos monologuose: ji jaučiasi kalta dėl dukros mylimojo šeimos. Situacija atskleidžia, koku sunkiu istoriniu laikotarpiu moteris gyveno ir kaip tylą ir abejingumą, baimę paveikė gyvenimus. Tyla atskleidė, kaip žmogus karo nuvargintoje aplinkoje gali likti abejingas, matydamas kitų žmonių kančią, paneigti nusikaltimus prieš žmogų, jo gyvybę. „<...> juos sušaudė čia pat, prie namų, ne miške <...> mes visi tylėjome užsivėrę langines. Mes žinojome ir tylėjome“ (p. 181).

Jauniausios šeimos moters – Nikos gyvenime taip pat yra nemažai tylos, kuri nelengvu, permainingu kupinu laikotarpiu yra labai slegianti. Pirmoji trauma, kuri susijusi su tyla, yra jos tėvas. Niekas šeimoje apie jį nekalbėjo, todėl augdama mergaitė padaro savas išvadas: tėvas yra labai toli ir su juo neįmanoma susisiekti, arba jis yra miręs. Netikėtai jo atsiradimas sukelia didelę nuostabą, tačiau reti susitikimai tarpusavio ryšio nesukuria: „<...> Nika spoksodavo pro aplytus langus nežinodama, ką sakyti. Juodu neturėjo apie ką kalbėtis, tad važinėdavosi tylėdami“ (p.56). Nika turėjo vilčių, jog jos šeima bus kaip kitų, tėtis, mama ir ji su broliu, juk taip įprasta, tokios yra laimingos šeimos. Ši mintis ją guodė. Ji matė motinos sielvartą, pyktį dėl vyro, nusivylimą dėl iširusios šeimos ir visko, kas aplinkui vyksta, ko ji dar negalinti tiksliai suprasti, nes tai suaugusiųjų reikalai. Tik atsiradusio ir vėl pradingusio tėvo Nika ilgisi: „tėvo tyla vertė gūžtis, riestis į kamuoliuką, lįsti po lova, ranka susirasti magnetolą ir delnu prisiliesti prie vėsaus įlenkto jos paviršiaus“ (p.57). Nikos tyla susijusi su jos motinos tyla. Teresa – palaužta skyrybų vieniša motina, atrodo susitaikiusi su savo vienetve ir neišsipildžiusiomis jaunystės svajonėmis. Teresa nusivylusi gyvenimu, pilna pykčio viduje. Tai, be abejonės, paveikia dukterį: „<...> užsispyrė nekalbėti <...> vaikas juk negali nekalbėti“ (p.184) vaiko tyla tik dar labiau slėgė moterį: „tylą ją smaugė“ (p.184). Mergaitės nekalbėjimui reikšmės turėjo ir laikmetis, juk namuose galėjai išgirsti kalbant net keliomis kalbomis: rusiškai, lietuviškai, lenkiškai. Dukra vengdavo net menkiausio pokalbio ypač su mama. Ypač lietuviškai. Lietuviškus žodžius tardavo lėtai, lyg pasverdama, lyg stengdamasi pajusti jų skonį burnoje“ (p.186). Lietuvių kalba mergaitei buvo ypatinga: „<...> kalba, kurią reikėjo prisijaukinti, kuria galėjai kalbėti tik suaugusi“ (p.186). Vėliau Nikai jau suaugus motinos ir dukros tyla bendraujant nepradingsta, jos taip ir neatranda tarpusavio ryšio: „Kitame laido gale taip pat stėjo tyla, tokia tiršta, kad galėjai kabinti samčiais“ (p.256). Nika daug artimesnė prosenelei, Elžbieta atsako į visus klausimus, jų ryšys visada buvo labai stiprus. Jų pokalbiai Nikai buvo kaip užuominos į praeitį. Motina tuo tarpu buvo susitelkusi tik į savo asmeninį gyvenimą ir išgyvenimus.

Taigi abu romanus jungia tyla. Ji yra iškalbinga ir atskleidžia veikėjų išgyvenimus, jų traumuojančias patirtis. Emiliui tyla atveria vaikystės prisiminimus, jo išgyvenimus dėl pabėgėlio

statuso, kalbos, mėginimo prisitaikyti ir būti suprastam. Tyla yra jungtis tarp jo ir dėdelio, kurie nebyliai bendraudami sukūrė stiprų tarpusavio ryšį. Senelis savo tylą ir nuolatinį susikaupimą net baisiuose jų šeimai įvykiuose sugebėdavo nuraminti tuomet dar vaiką savo anūką, kuris žiaurios realybės įvykių nepajėgdavo suvokti. A. Cicėnaitės romane visos moterys gyvena savo tyloje. Kiekviena jų turi savo patirtį, kurią nori užmiršti, o tam padaryti, jų manymu, geriausiai tinka pasirinkimas nekalbėti. Elžbieta – daugiausiai netekčių patyrusi šeimos moteris, išgyvenusi karus, kareivių žiaurų elgesį, nekaltų žmonių žudymus, vaikų žūtis kare ir tų, kurie grįžo paveikti, traumuoti matyto siaubo. Moteris kankinama kaltės dėl to, kad anuomet abejojo, bijojo tokiu savo pasirinkimu pasmerkdamą kitus mirčiai. Teresa – moteris, tikėjusi šviesia ateitimi, jaunystėje turėjusi svajonių, miesto aplinkoje patiria daug sunkumų. Jos gyvenimas, butis visiškai atitinka sovietmečio žmogaus gyvenimą: daiktų, maisto, paslaugų deficitas, vogimas, kaupimas, darbas, priklausymas partijai, sovietinė šeima. Tačiau visa pamažu sugriūna, moteris pasidaro apatiška, tiesiog egzistuoja sunkioje gyvenimo realybėje. Nikos tylėjime užkoduoti nesusiklostę santykiai su tėvais, nesusikalbėjimas su jais. Abiejų romanų tylą norima paslėpti, užgožti tam tikrus skaudžius įvykius, prisiminimus, kurie vis pasirodo per sapnus ar daiktus.

3.2.2. Sapno vaizdiniai – savęs paieškos

G. Gudaitė (Kultūrinės traumos akivaizdoje, 2014), analizuodama kultūrinės traumos reikšmę žmogaus gyvenime, išskiria sapnus. Jos manymu, gebėjimas suprasti iš praeities kylančias istorijas yra reikšmingas analizuojant traumas padarinius (2014, p. 3). Sapno metaforas ir literatūrinės jo interpretacijas akcentuoja ir D. Čiočytė (2008). J. Noak romane „Raudonos pelytės“ kultūrinės traumos padarinius žmogui gana plačiai atskleidžia būtent naudojamas sapno, vizijos motyvas. Jis padeda sujungti dabartį su praeitimi, suprasti įvykių svarbą, juos atskleisti, ištraukti iš pasąmonės. Tokiu būdu veikėjai išdrįsta kalbėti apie savo skaudžias patirtis, išgyvenimus, kas svarbiausia, pripažįsta šių patyrimų egzistavimą, nebeneigia patirties. Sapno motyvas atskleidžia paslėptą istorinę atmintį, primena gyvenimą, kuris neišvengiamai pasikeitė.

Emilis neigia savo praeitį, stengiasi apie tai negalvoti, pamiršti jį supusius žmones, tačiau sapnai jį išduoda, šiuo atveju sapnai primena gyvenimą Lietuvoje, šeimą, kuri iširo ir ten tuomet mylėtą moterį: „per miegus stumdavau... Rankomis, kojomis... Bet ji vis atsirasdavo šalia <...> (p.11). Šis sapnas išduoda, kad žmogus gėdijasi savo jausmų, bet kartu jų ir ilgisi. Išsiskyrimas su artimu žmogumi slegia, veda į įvairius apmąstymus, kurie ir atveria paslėptas traumines patirtis.

Emilis sunkiai išgyvena vienatvę, nes tuomet neišvengiamai pradeda galvoti apie save kaip svetimą, mintys nukelia į praeitį, primena dabartinę nesaugumo būseną lėmusius sprendimus,

galiausiai sapnai nukelia į skaudžią praeitį: „klyksmai iš anos realybės prasiskverbė į sapną, o iš sapno – į vis dar nesavą kambarį, kuris, tarsi blaškantis didžiajai pelyčių motinai, suskambo pažįstamais balsais <...> sapno realybė priminė pelytes“ (p.46).

Sapnuose pasirodančios užuominos pamažu atveria užslopintus vaikystės atsiminimus ir visos šeimos patirtus išgyvenimus. Pagrindinis veikėjas mėgina išsiaiškinti ir suprasti sapnų svarbą jo dabartiniame gyvenime ir kaip jie atveria praeitį ją paaiškindami: „Užsimerčiau, lyg norėdamas pratęsti sapną su vaikiška pelyčių realybe ir suprasti, ką reiškė blizgančių rausvų pelyčių sapnas „čia“ (p.47). Kankinamas apmąstymų pagrindinis romano veikėjas padaro išvadą, jog per jį kamuojančius slegiančius sapnus jam pasirodo mylimas dėdelis, kuris ir padės suprasti savo istoriją, atgauti gyvenimo pusiausvyrą, susitaikyti su pačiu savimi bei pripažinti patirtas traumas patirtis.

Sapnas išprovokuoja nepatogias situacijas: „Jaučiausi lyg užhipnotizuotas, svirduliuojantis ties praeities bedugnės kraštu – it somnambulas, nesiorientuojantis, kur esąs: Vokietijoje, Lietuvoje ar kažkuriame kitame pasaulio krašte“ (p.52), kurios iš lėto padeda atgauti pusiausvyrą ir suprasti savo šeimos istoriją. Kiekvienas sapno vaizdinys atveria seną patirtį, kuri buvo užslopinta. Traumą mėginama suprasti ir įveikti: „Suvokiau, kad sapnai gali būti raktu, kuriuo atrakinta sąmonė išplukdys užslaptintą mano būtį, atvers slaptąjį vaikystės seifą ir išleis raudoną gaidį, kuris, užšokęs ant nugaros, kapodamas snapu galvą, išgrynins reginius“ (p.53). Vaikinas stengiasi įsiminti kiekvieną detalę, kuri padėtų suprasti praeitį.

Traumos patirtis ir sapnas tekste vienas su kitu susipynę. Prieš parodant sukrečiančius įvykius yra ramybės būsena ir tuomet vienas nereikšmingas gestas, garsas ar kitas daiktas subtiliai įveda į konkrečią situaciją, atsiminimus: „pabudau nuo kraupaus šuns kaukimo“ (p.79), veiksmas, kuris atveria traumuojančius vaikystės prisiminimus: „dokumenti...“ sukėlė visus suaugusius ant kojų <...> išėję į kiemą, slėpėmės namo šešėlyje, stebėjome tolumoje, prie sodybos, šmėkščiojančius siluetus, sekdami dulkėtu keliu lėtai artėjančią vežimą“ (p. 80). Šis prisiminimas priminė užslopintą baimę, kuri gyvenime patiriant sunkumus vis pasireikšdavo. Emilis nors ir nepripažino, tačiau kiekvieno savo sapno vaizdinio laukė, nes norėjo nugarimti į praeities laiką, norėjo vėl išgyventi slegiančią patirtį, tik šį kartą visiškai kitaip ją suvokdamas visai kitomis akimis randa atsakymus į jam rūpimus klausimus, tokiu būdu aiškinasi savo šeimos istoriją, dėlioja trūkstamas atminties detales.

Skaudi realybė atveriamą per pažintį su Horstu, šis veikėjas parodo, koks buvo žmonių gyvenimas, atskleidžia skaudžią patirtį: „pusiau nuogas, susigūžęs <...> baimingai žvilgčiojo <...> nuo ilgalaikio bado ir atsitiktinio maisto jo pilvas buvo išsipūtęs, veidas išblyškęs“ (p.108). Šis sutiktas

vaikas labai sukrečia jaunąjį Emilį, net ir suaugęs jis atsimena pabėgėlių ir jaučia kaltę, kad jo šeimai karo akivaizdoje pasisėkė geriau. Jo šeima, nors nuolat slapstėsi ir bėgo, buvo visada kartu.

Per sapnus pasireiškiantys įvairūs prisiminimai labai vargina. Tokia gausa per trumpą laiką sunkiai suvokiama. Visas patirtis reikia tinkamai įvertinti, skirti laiko apmąstymams. Praeitį ieško vietos žmogaus dabartyje, kad būtų kuriamas visavertis gyvenimas, pokyčius sunku priimti: sapnai artino anapusinį pasaulį <...> ryte jie atitoldavo, o vakare ir vėl pasirodydavo, tarsi ieškotų vietos mano naujoje buveinėje. <...> apdujęs nuo nakties sapnų sunkiai orientuodavausi staiga išsiplėtusiame pasaulyje“ (p.124). Vykstančios atminties permainos gąsdina, tačiau pamažu traumuojanti patirtis nėra neigiama, mėginama visa priimti. Norint suvokti savo šeimos istoriją svarbi tampa kiekviena atsiminta detalė: „Abejonė, ar sugebėsiu išnirusią tikrovę vienas įveikti, sukėlė baimę, nerimą, gąsdino <...> naktį išvagdavo košmariški, trūkinėjantys sapnai iš skirtingų laikų. Troškau juos sujungti ir išsiaiškinti“ (p.157 -158).

Svarbu viską atsiminti, kad ir kokia nemaloni būtų patirtis. Per sapnus jaunas Emilis pakartotinai nugyvena visą savo gyvenimą, dar kartą pabendrauja su savo artimaisiais, kurie jam atveria iki tol niekam nepasakytus savo išgyvenimus ir taip pat paaiškina giminaičiui tai, ko jis būdamas mažas negalėjo suprasti. „Iš sapno – ne sapno rankioju visas nuotrupas, klijuoju, kai kuriuos neryškius epizodus iškarpuo – tarsi kurčiau filmo juostą“ (p.218).

Per sapnus Emiliui atskleidžiama istorija plaukia kaip praeities filmas, kurį kas kartą peržiūrint formuojamas šeimos istorijos supratimas, gydomos praeities žaizdos, gydomas pažeistas tapatumas.

3.2.3. Daiktai iš praeities

Romane „Raudonos pelytės“ plačiai naudojamas sapno motyvas atskleidžia įvairias traumines patirtis ir kaip žmogus su jų padariniais geba gyventi. Kitas motyvas, kuris primena patirtas traumines patirtis ir nukreipia į skaudžius patyrimus ir istorinius įvykius – daiktai.

Romane „Tylos istorija“ daiktai, menantys tam tikrus istorinius įvykius, yra mėlyna suknelė ir raudoni bateliai. Kiekvienas daiktas ženklina tam tikrą laikotarpį ir išgyvenimus. Tiesa, šie išgyvenimai tiesiogiai neveda į traumuojančias patirtis, jie veikiau atskleidžia tuometinę buitį, siekius, neišsipildžiusias svajones, o visa tai vėliau ir veda prie įvykių, kurie nelengvu istoriniu laikotarpiu tampa giliai traumuojantys. Senosios Elžbietos gyvenimo tragediją primena praeities įvaizdžiu tapusi mėlyna suknelė. Ji mena ne tik jos jaunystę, meilę, bet ir žlugusias viltis, svajones, patirtus išgyvenimus, netektis, paslaptis. Suknelė simbolizuoja laukimą ir viltį: „septyni metai tylos jos gerklėje <...> per dvejus metus laukimo. Per penkerius metus bandymo pamiršti <...> laukė net tada, kai laukėsi,

gimdė, laidėjo“ (p. 242 – 243). Vėliau monologų pagalba atskleistos praeities paslaptys, pagaliau palengvėjusi ilgai slėgusios paslapties našta tarsi apvelkama kitu rūbu – rožiniais naktiniais ant nuvargusio raukšlėto ir suglebusio kūno. Suknelės vaizdinys taip pat paaiškina, dėl kokios priežasties tuomet jaunoji Elžbieta taip kankinosi dėl savo mylimojo, kodėl jos gyvenimas susiklostė visai kitaip: <...> karas dar toli gražu nebuvo pasibaigęs <...> bastėsi gaujos kareivių, plėšikų, lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių, iškrikę jie daužėsi vieni su kitais, nebežinodami, už ką kariauja, nebemokėdami gyventi nebe kare“ (p.244). Gyvendama nedideliame miestelyje mergina buvo apsaugota nuo miestuose ir visoje šalyje vykusių nusikaltimų, todėl tik daug vėliau patiria karo padarinius.

Rankinis laikrodis taip pat mena istoriją ir keliauja iš kartos į kartą. Apima visą Elžbietos gyvenimą, vėliau Teresos nusivylimą ir pasidavimą. Galiausiai Nika, gavusi laikrodį kaip prosenelės atminimą, visą istoriją ir praeitį perkelia į šiandieninį pasaulį. Praeitis tampa gyva dabartyje. Atsiranda noras suprasti ant daikto išraižytus žodžius, taip pat viskam tapusi apatiška Teresa ryžtasi grįžti į savo gimtąjį kaimą, atgaivinti atmintį, paskutinį kartą „grįžti į praeitį“ – namus, iš kurių taip norėjo kuo greičiau išvykti. Šis grįžimas kaip simbolis susitaikymo su gyvenimo nesėkmėmis ir bandymas gyventi toliau: „jū istorija buvo tylos istorija, ir kas liko – tik pamatai, iš kurių nieko nebeišskaitysi. Ir tų pačių pamatų greit nebeliks <...> gal tyla yra pats geriausias atsakas negailestingai skubančiai istorijai“ (p.262).

Kitas daiktas, svarbus norint atskleisti istoriją – raudoni Teresos bateliai taip pat siejami su didelėmis viltimis, geresne ateitimi, tačiau skaudžių asmeninių išgyvenimų nepavyksta išvengti. Raudoni bateliai simbolizuoja jaunos merginos norą turėti geresnę ateitį, ištrūkti iš atokaus kaimo į miestą, tapti žymia artiste, miesto ponija, rengtis puošniais rūbais. Tačiau miesto šurmuly ir tuometinė santvarka greitai pakeičia visą gyvenimą. Mergina susiduria su realybe, kuri toli gražu nėra jos svajonių gyvenimas.

J. Noak romane tokių daiktų yra daugiau ir mena seną gyvenimą, sieja su konkrečiais atsiminimais, praeitimi. „Bute atsiradę baldai iš kito laiko, bufetas ir veidrodis – senųjų namų relikvijos <...> seni mažmožiai apibrėžė ribas, susiaurino paieškos erdvę ir tapo mano šeimos simboliais“ (p.44). Daiktai yra svarbus simbolis, reiškiantis šeimos vienybę ir nepasidavimą sunkioje situacijoje, savo papročių saugojimą. Lova, kuri likusi kitoje – jau praeities – erdvėje, taip pat mena sukrečiančius istorijos momentus: „ji tikrai padėtų užrašyti praeities testamentą. Šautinės skylės jos galvūgalyje buvo mano vaikystės rytinio ir vakarinio žaidimo aikštelė“ (p.44). Jau nuo vaikystės daiktai priminė apie nuolat gresiantį pavojų.

Veidrodis – ypač svarbus daiktas, jungiantis praeitį su dabartimi. „Veidrodžio atsiradimas – joks atsitiktinumas, veikiau sąmoningas troškimas naujoje buveinėje kuo greičiau apgyvendinti senųjų namų dvasią“ (p.81). Daiktai taip pat kuria saugumo, savos erdvės išpūdį. Veidrodis yra kaip tarpininkas tarp praeities ir dabarties. Kiekvieną kartą žvelgimas į veidrodį ar buvimas šalia jo išprovokuoja tam tikrus praeities prisiminimus, vėliau jie yra apmąstomi, svarstoma jų reikšmė:<...> „ar dėl to, kad buvau mažas, tu nieko man nepasakojai apie savo praeitį, ar bijojai prikelti mano atmintį?“ (p.129). „Kuo daugiau mažčiau apie šeimos praeitį, tuo dažniau priartėdavo kažkas matyto, girdėto, labai artimo“ (p. 131). Veidrodis – tai daiktas, kuris padeda Emiliui atgaivinti praeitį, atkuria trauminius patyrimus, kartu paaiškina, kodėl tai atsitiko. Paaiškinimas, kuris pateikiamas per artimą žmogų, dėdėlį, jo išgyvenimus, padeda susitaikyti su skaudžia šeimos patirtimi.

3.2.4. Piešiniai, nuotraukos, užrašai

Romane „Raudonos pelytės“ traumuojančiai patirčiai atskleisti pasitelkiama nemažai su piešimu, daile susijusių simbolių. Jie atskleidžia konkrečius trauminius įvykius žmogaus gyvenime. Namų kontūro stebėjimas Emiliui sukėlė nemažai prisiminimų ir įvairių svarstymų: „nežinojau jos istorijos<...> yra ir daugiau žmonių, kurie nori įminti praeities paslaptis“ (p.51). Kaip pastebima, įvairūs piešiniai ar jų dalis sukelia įvairiausių filosofinių svarstymų apie savo istoriją, padeda naikinti netikrumo, nesaugumo jausmą.

Raudono gaidžio motyvas sapne išprovokuoja sąmonę atsiminti konkretų laikmetį: „iš mano vaikystės, iš raudonojo meto su raudonomis vėliavomis bei Lenino ir Stalino portretais<...>“ (p.53 – 54), ir tuomet patirtus jausmus: „pasaulis dar kvaito ir karas brėžė paskutines ribas, stumdė sienas bei statė mūrines užkardas“ (p.55). Vaikystės baimės ir patirtų išgyvenimų siaubas nedingsta net ir suaugus, žmogus vis dar gyvena bijodamas, nors ir yra saugus.

Labai svarbi yra pažintis su veikėja vardu Matilda, kadangi jos piešiniai, kuriuos ji nuolat turi su savimi, yra užuominos į praeitį, į savosios istorijos pažinimą. Emilis, bendraudamas su panašaus likimo moterimi, pamažu suvokia savo praeitį, atgauna savo tapatumą. „Nedrąsiai iš šūsnies ištraukiau vieną lapą. <...> ilga, vienas paskui kitą slenkančių, nuo nešulių sulinkusių žmonių vilkstinė“ (p. 95). Tokie ir panašūs vaizdai skatina norą domėtis, suprasti savo istoriją, sudėlioti trūkstamas dalis: „atrodė, kad į Vokietiją atsivežiau viską, kas tik priminė praeitį <...> nežmoniškai troškiau sudėlioti ištisinę Momos pasakojimų seką. Tai buvo didžiausia vertybė, kurią ji norėjo man padovanoti“ (p.96 – 97). Paskatintas Matildos Emilis pradeda ieškoti savo praeities nuotraukose, kurios dar yra likusios, ir mėgina užpildyti atminties spragas, tačiau kyla ir nemaža abejonė, baimė, ar verta domėtis tuo, apie ką

mažai žinoma, o ir skaudžius išgyvenimus atverti yra gana sudėtinga: „<...> man nepavyks užrašyti vientisą gyvenimo istoriją. Ji iškarpyta, o atskirus epizodus jungė keletas mažyčių, pageltusių nuotraukėlių su vos įskaitomais užrašais gotišku šriftu<...>“ (p.99). Kiekvienas išlikęs paveikslėlis, atvirukas ar nuotrauka sukelia nemažai sentimentų, atveria seniai nutylėtas šeimos tragedijas ir išgyvenimus, tačiau Emilis jaučia, jog turi viską suprasti, atsiminti, kad galėtų nesibaimindamas gyventi toliau ir kurti savo ateitį. Kiekvienas naujai rastas daiktas tampa tarsi raktas, kuris padės suprasti praeitį: „laikant tarp pirštų virpančią ir deginančią atviruką, tarsi mėginančią atverti mano giminės priešistorę, visi potyriai susipynė... viskas susinarpliojo. <...> gal tai – raktas į praeitį?“ (p.100). Kiekvienas naujas paveikslas ir jame pamatytas vaizdas sukelia įvairiausių jausmus ir iškelia įvairius praeities vaizdus, veikėjas tarsi susitapatina pats su paveiksle vaizduojamais žmonėmis, aiškiai jaučia jų emocijas, supranta kiekvieną jų išraišką, suvokia išgyventą skausmą: „mistinis nebylus pokalbis su paveiksle pavaizduotais pavargusiais žmonėmis išgrynindavo vis kitas jų veido raukšles, rūbų klostes, atspalvius, šešėlius, kurių kaita nuo prasilenkiančių pro šalį lankytojų tarsi išjudindavo koloną. Išgirdau girgždantį sniegą, aimanas, dejones<...> figūros ir oras virpėjo ano laiko kančia“ (p. 135).

Piešiniai, kurie sukelia labai stiprius išgyvenimus, gąsdina ir kartu vargina, kai suvoki, kad juose vaizduojama realybė yra neišvengiamai pažįstama, visa, kas nupiešta, pavaizduota popieriuje išgyventa daugelio šeimų. Vienas piešinys ypač atkreipia Emilio dėmesį ir jis suvokia, kokia sunki dalia buvo ne tik vyrų, bet ir moterų: „dominuojanti raudona spalva aiškiai reiškė kraują. Viena piešinyje jis sruvo iš šūvių suvarpyto kūno, o kitame moteris su išskėstomis kojomis gulėjo kraujo klane“ (p.183).

Traumomis paženklinta praeitis slėgė, nors ir buvo mėginama ją „užmiršti“. Praeitis įvairiais pavidalais apie save primena ir atveria senas žaizdas: „Ta kita išgyvenimais paženklinta realybė sugražino sąmonėn karminį šeimos prakeiksmą: tremtį, bėgimus, klajones, susitikimus, išsiskyrimus ir... mirtis“ (p.183). Emiliui piešiniai atveria praeitį ir jis ją pamato tokią, kokią kadaise būdamas vaikas išgyveno: tiesiog ne viską pajėgė vaiko protu suvokti. Jis viskam ieško paaiškinimo, nori atkurti pažeistą savo šeimos istoriją.

Kitai veikėjai Matildai, kaip jau pastebi pats Emilis, piešimas yra ne tik būdas išsiaiškinti apie savo protėvius ir jų istoriją, bet ir bėgimas nuo traumuojančios patirties – patirtos prievartos ir to sukeltų psichologinių problemų.

Dar vienas svarbus paveikslas „Arklio galva“ atveria Emiliui traumuojančią šeimos patirtį. Vyras suvokia, kokius išgyvenimus patyrė jo šeimos senoliai, kokie jausmai tuomet juos valdė. Paveikslas atvėrė daugiau galimybių pažinti ir atpažinti savo šeimos istoriją. Toks buvo dokumentinis

filmas, kuris nuosekliai atskleidė šeimos narių dalyvavimą kare, šeimos išgyvenimo dramą, bėgimus ir nuolatinį nesaugumo jausmą. Filmo ištrauka ir senolio brolio atsiminimų knyga Emiliumi tampa jo šeimos, visos tautos istorijos atgaivintojais, padeda suvokti skaudžią patirtį: „atrodė, jog nežemiškais ženklais prakalbo dėdelio brolis“ (p.213), romano veikėjaitai labai svarbus momentas suvokti skaudžią patirtį, išgirsti tuometinę realybę, koks sunkus buvo žmonių gyvenimas: „alino badas, parazitai, artimųjų ilgesys <...> nelaisvė, persipynusi su neviltimi <...> ar pamatysiu savo artimuosius. Kartais norėjosi klykti, viską aplinkui išdaužyti“ (p.214). Atsiminimai Emilij giliai sukrečia, jam sunku suprasti ir patikėti, koks žmogus gali būti stiprus, kiek gali ištvirti sunkiomis ir žiauriomis sąlygomis.

Svarbus yra dėdelio pasaulis, jo kalba ir ryšys su Emiliu, kuris kuriamas dar nuo vaikystės. Jie vienas kitą puikiai suprasdavo: „iš gestų ir judančių lūpų išskaitęs dėdelio mintis, aš pajusdavau ypatingą ryšį su juo, tarsi į mane persikūnytų jo mintys emocijos“ (p.90). Vienintelė dėdelio kalba buvo jo gestai, ženklai kūno kalba, jis norėjo būti suprastas: „nežmoniškai išgyveno tik tuomet, kai jo nesuprasdavo. Jautėsi išstumtas iš žmonių gyvenimo. <...> jis imdavo dar įnirtingiau gestikuluoti“ (p.91). Emilis vaikystėje daug laiko praleisdavo su dėdeliu. Stebėdamas jį suprato: „gilios praeities raukšlės slėpė praeities išgyvenimus. <...> dėdelis daug ko negalėjo ištrinti iš atminties“. (p.112). Dėdelis su anūku stengiasi bendrauti, ieško būdų, kaip jam atskleisti svarbius dalykus: „užklupdavau dėdelį kieme, nusmailintu pagaliuku kažką braižantį ant žemės“ (p.113). Tai buvo jų bendravimo būdas. Emilis tik daug vėliau supranta, kad: jeigu būtų galėjęs kalbėti, rašyti, būtų daug ką papasakojęs, paeiliui sudėliojęs visus nutikimus ir tiksliau aprašęs tragišką šeimos lemtį“ (p.114). Vyras apgailestavo, kad iki galo taip ir nesuprato dėdelio minčių, nepažino jo praeities: „norėjau surinkti jas ir iš gestais pasakotų istorijų, tiesių linijų bei pieštų paveikslėlių su raidėmis nubraižyti išplėstinį dėdelio minčių žemėlapi“ (p.115). Atsimindamas vaikystę ir vienas kitam pieštus piešinėlius Emilis matė, kaip keitėsi dėdelis: „tapo ne toks sukaustytas, dažniau atsiverdavo <...> dėdelis mąstė paveikslais, daiktais, tik jų raiškai reikėjo daugiau laiko nei kitiems girdintiesiems“ (p. 115). Senelis visą laiką stengėsi per piešinius atskleisti savo patirtį: „piešdamas tiesiog draskė pieštuku popieriaus lapą. Tikriausiai niršo ant savo gyvenimo, jog nesugeba perteikti emocijų ir matytų reginių“ (p.116).

Po daugelio metų atsimindamas dėdelį Emilis apgailestavo, kad jam nepavyko išsaugoti, užrašyti ypatingos kalbos. Visa išsitrynė iš atminties. „<...> jo rašinėjimas beveik panėšėjo į kaligrafiją, pajvairintą atskiromis, dažniausiai didžiosiomis raidėmis ir paveikslėliais“ (p.192). Dėdelio kalba Emiliumi atrodė išskirtinė, tik jam vienam būdinga, originali: vientisi, įvairaus aukščio, išgaviruoti hieroglifai, sudarė pynę. „<...> mėgo taškus, brūkšnius, tekstus jungė tiesia, kreiva ar vingiuota linija“. (p.192). Ženklų kalba atspindėjo mintis, kurias norėjo suprantamai išaiškinti, atskleisti: „efemeriską

tikrovę, perduodančią sukauptus įspūdžius, vidinę būseną, emocijas, skausmą ir džiaugsmą, svajones, košmarus: (p.193). Emiliui, besiblaškančiam tarp praeities ir dabarties, mėginimo suprasti praeitį, dėdelio ženklų, piešinių kalba būtų padėjusi suprasti savo paties išgyvenimus.

Romane „Tylos istorija“ vienintelis portretas, kuris atveria šeimos istorijos tragiškumą, yra Veronikos (dukros, mamos, močiutės) paveikslas, kabantis viename iš kambarių. Svarbiausias motyvas, kuris yra kaip vartai į praeities prisiminimus – akys. Jos senajai Elžbietai primena per daugelį metų patirtas netektis, karus, mirusius artimuosius, suluošintus sūnus, mirties paženklintą gyvenimą, dukros kančią dėl jos netinkamo sprendimo – baimės ir tylos.

Svarbus momentas yra Nikos noras ir mėginimas nupiešti Elžbietą – jos sielą. Merginai prosenelė buvo žmogaus idealas: „ji buvo angelas. Pats angeliškiausias žmogus“. (p.147). Ji buvo įsitikinusi, jog šis žmogus yra be nuodėmės, jos siela atsispindėjo veide. Tačiau prosenelės sielą nupiešti nepavyko, galbūt dėl to, jog Elžbietos siela negalėjo tilpti į jokių popieriaus rėmus. Ji buvo kažkur toli, ten, kur visi brangūs, bet per anksti mirę artimieji. Nesvarbu, kad kūnas buvo tarsi įkalintas vis kitoje vietoje, siela jau seniai klaidžiojo prisiminimuose tiek skaudžiuose, tiek gera menančiuose. Galiausiai Nika prosenelę nupiešė su angelais. Net ir jie priminė Elžbietai konkrečius žmones, buvusius jos gyvenime.

Taigi traumuojančią patirtį žmogui gali priminti net ir menkiausia detalė. Šiuo atveju motyvas piešinyje, spalva, vaizdas, pamatyta emocija. Įsimintina detalė gali nukelti į konkretų įvykį, sąmoningai vėl išgyventi nemalonius trauminius jausmus, tačiau taip pat gali padėti kitaip suprasti situaciją ir ją įvertinti.

3.2.5. Pastangos užmiršti

Abu romanai atskleidžia ne tik traumos išprovokuotą tylą, bet ir sąmoningą siekį viską užmiršti.

Pavyzdžiui, A. Cicėnaitės kūrinyje akcentuojamas yra kaimas, kurio aplinkoje žmonės patiria traumuojančius neramaus laikmečio: karų, trėmimų, turto naikinimo įvykius. Kiekviena patirtis skirtingai paveikia žmones, lemia tolimesnį jų gyvenimą. Viena iš veikėjų, Teresa, nuo traumuojančių patirčių bando gelbėtis išvykdama į miestą, tačiau aplinkos pakeitimas sukuria tik dar didesnę terpę kritiniams gyvenimo atvejams. Kaime žmogus tarsi yra labiau apsaugotas nuo negandų, o mieste visa yra daug arčiau, žmogus daug greičiau įsitraukia į sistemos organizmą ir yra labiau pažeidžiamas.

Kaimo erdvė Teresai asocijuojasi su įvairia traumine patirtimi: „<...> susirangiusi priešais ant vėsių grindų ir nugara atsišliejusi į sieną žiūrėdavo į tą nepažįstamą moterį svarstydama, ką reiškia turėti mamą“ (p. 21). Tokie vykusio karo padariniai – moteris niekada nepažino savo motinos. Sunkūs

išgyvenimai palaužė moterį. Teresa auga neramiais laikais, kalbėti tenka net keliomis kalbomis, tėvas, palaužtas žmonos mirties, nusiraminią randa svaigaluose. Jaunai merginai pabėgti nuo slegiančios tikrovės padeda atostogos jos išsvajotame mieste, tačiau suvokia, kad ir tai yra laikina: „vasaros atostogos baigsis ir ji grįš į savo kaimą. Į užkampį. Į Sniegus“ (p.25). Jaunystėje merginai miestas buvo išsvajota erdvė, galimybių kraštas, būdas pabėgti nuo skausmo.

Suaugusi Teresa vis tiek dar grįžta į savo namus mažame miestelyje. Ji nori būti arčiau nepažinotos motinos: „kartodama jos žingsnių trajektorijas po namus, kiemą ir sodą tarsi kalbasi su ja – be žodžių <...> namuose motinos nuotrauka vis priminė apie gyvenimą, kurio Teresa neturėjo“ (p.48 – 49). Merginai buvo labai skaudi motinos netekimo tema. Galbūt dėl to ji nori pakeisti aplinką ir pakeisti savo gyvenimą: „kada nors jai sukirps ir pasiūs naują gyvenimą. Tas laikas neabejotinai ateis, tik ne čia. Ne šitame užkampyje“ (p. 49). Tačiau kuomet pavyksta ištrūkti iš slegiančios aplinkos, miestas, pasirodo, gali kelti dar daugiau problemų ir iššūkių, tenka pasikliauti ne tik savimi, bet ir kitais: „neįsivaizduok, kad viskas taip paprasta <...> čia tau ne Sniegų kaimas“ (p.51). Įsisukusi į naujo gyvenimo rūpesčius trumpam atitolsta nuo savo pirminės traumos motinos netekties ir priklausomybės kamuojamo tėvo: „tąsyk grįžusi į Sniegus Teresa sužinojo, kad brolis pirmą pateko į kalėjimą<...> kas gero būtų išėję iš tingaus šmikio, vagiliavusio tėvo cigaretės <...> pas tėvą tąsyk taip ir nenuvažiavo“ (p.52 – 53).

Teresa smerkia tokį gyvenimą, palaužtų žmonių nemokėjimą atsitiesti, tačiau laikui bėgant ir ji negalės atsitiesti nuo ją slegiančių išgyvenimų: „ne tam išvažiavo į miestą, kad taptų nevykėle“ (p.73). Miesto gyvenimas visai kitoks nei kaime sukantis uždarame rate: „vos atvažiavus į miestą viskas rodėsi kur kas paprasčiau. Miestas atrodė lengvai užkariaujamas <...> dabar ji nežinojo nuo ko pradėti“ (p.73 - 74). Svetimoje erdvėje moteriai tenka suktis: visomis įmanomomis priemonėmis gerinti savo gyvenimą, ji buvo išdidė ir nenorėjo pasirodyti nevykėle: „pogrindinis versliukas klestėjo <...> ji sukdamo galvą, iš kur gauti sagų, siūlų ir užtrauktukų, kaip neįkliūti ir nepatekti ant gėdos stulpo“ (p. 74).

Terosos gyvenimas yra tipiškas sovietinio žmogaus gyvenimas – šalia karų, trėmimų, plėšikavimų, nusikaltimų žmogui, gyveno ir savo buitį kūrė kiti. Aišku, tai buvo tik įvaizdis, slepiantis jau minėtas tragedijas ir priespaudą: „gal aš tiesiog kvaila manydama, kad gali būti kitas gyvenimas <...> gyvenimas yra tik tai, ką mes matome, ką galime apčiuopti, paliesti, pasiimti“ (p.75).

Terosos visa erdvė neišvengiamai susijusi su Elžbietos ir jos vaikų erdve. Visa yra persipynę kiekvienos moters, merginos, senolės išgyvenimais. Miesto gyvenimas pamažu pasiglemžia miestelį ir jis tarsi atsiduria užmarštyje su visomis skaudžiomis šeimos istorijomis. Tik Elžbietai Sniegai visada

išlieka brangūs, – tik ne kaip namai, o kaip prisiminimas apie brangius šeimos narius – vaikus, motiną ir nesvarbu, kad kiekviena aplinkos detalė, kiekviena kertelė primena vieną po kito išgyventus trauminius įvykius: „šiandien Teresa pasakė, kad Sniegų nebėra <...> iš trisdešimt trobų beliko dešimt. Kitas sunaikino karai, gaisrai, žmonės ir laikas. Ateis ir išlikusiųjų eilė“ (p.117). Gimtosios žemės nykimas simbolizuoja visa ko laikinumą, žmogaus ir jo kančių. Elžbieta niekada neatskleidė, kad kadaise grįžimas į Sniegus buvo iš nevilties: „grįžau tik todėl, kad neturėjau, kur eiti <...> tik Snieguose kūdikis, vardu Teresa, nustojo verkti“ (p.154). Miestelis išliko tik skaudžios praeities vaizdas, o patirtas skausmas nesvarbu, kur būtų, nuolat kankino ir sekino kūną.

3.3. Bandymas suprasti praeitį

Praeities svarba, šeimos istorijos ir traumuojančių patirčių suvokimas jaunajai kartai yra labai svarbus. Norint atkurti savo pažeistą tapatumą atgauti pusiausvyrą praeitį stengiamasi suvokti kaip savęs dalį, kuri buvo (ne)sąmoningai atimta. A. Assman (Prisiminimai ir atmintis, 2015) akcentuoja, jog svarbu kurti bendrą tapatybę. Sąvoka „mes“ kuria bendrumą, bendrą patirtį, nesvarbu, kad kiekvieno skirtinga, tačiau jungianti į grupę (2015, p.22). J. Noak romane patirtis nėra tik vieno žmogaus. Emilis su Matilda vienas kitam atveria savo patirtis ir kartu mėgina kelti klausimus, svarstyti. Taip jie kuria savo nedidelę dviejų žmonių grupę, kurią jungia atmintis, noras suprasti savo patirtis.

Romane „Raudonos pelytės“ tokių svarstymų yra gana nemažai, mąstant atveriamos net giliausios traumų paliktos žaizdos, mėginama save suvokti kaip istorijos dalį. Emiliui savo istoriją perprasti padeda Matilda, kartu jie apmąsto ir aiškinasi traumuojančių patirčių padarinius jų dabartiniame gyvenime. Juos jungia bendra istorija ir išgyvenimai. Pirmas jų susitikimas kavinėje jau iškart duoda užuominą, kad moteris panašaus likimo – tai išduoda piešiniai, kuriuose, jis neabejoja, „jos gyvenimo takai“ (p.19). Vyrą stebina jos atvirumas kalbant su nepažįstamu, o ir jos svarstymus iš pradžių priima kiek nerimtai, tačiau moteris užtikrintai kalba apie savo protėvių istoriją: „pradėjo pasakoti man apie savo artimuosius, jų likimus. <...> piktinosi kalbėdama apie okupuotą jos žemę, likusią be tikslų žemėlapių <...> turėjome pavergto proto istoriją...“ (p.19). Matilda iškart supranta, jog jie panašūs, savo likimu ir patirtimi. Moters klausimai trikdo Emilį, nes ji iškart iškelia praeitį, be užuolankų leidžia suprasti, kad nei ji, nei jis nėra laisvi nuo praeities, nuo sužeistos sąmonės, kuri neleidžia atsitiesti po traumų: „neįmanoma išsivaduoti nuo praeities. Aš su ja kovoju... kovoju kiekvieną dieną, kiekvieną akimirką ir turbūt jos neįveiksiu niekada...“ (p.21). Abiem jiems sunku suvokti, kad to pasaulio, kuriame gimė, augo, gyveno, seniai nėra, dėl to jiems sunku suvokti, ką

reiškia jų klajonės ir kokia viso to prasmė. Praeitis ir dabartis vyro ir moters gyvenimuose persipynusios, praeities pasaulio, to, kas jiems išliko brangu (pasaulis, dar nepaveiktas karų, netekčių, mirčių) laikomasi kaip gyvenimo pagrindo, kurį paleidus, viskas neteks prasmės ir žmogus pasidarys tik dar pažeidžiamesnis: „ar sugrąžintas iš praeities pasaulis būtų realus <...> ar išvis pavyktų jį susigrąžinti“ (p.22).

Emilis pastebi, kad abu kamuoja tie patys klausimai, į kuriuos vis mėginama atsakyti, tačiau vis nepavyksta: „jei vidus nerimsta ir vis sugrąžina į praeities chaosą, sugrįžti į harmoningą gyvenimą beveik neįmanoma...“ (p.22). Susitikimas su nepažįstama moterimi, kuri, atrodo, supranta Emilio vidinius išgyvenimus ir slegiančias abejones, pradeda mąstyti apie savo šeimą, savo ir jų likimą: „anuomet visai nesigilinau į savo šeimos istoriją <...> pavėluotas domėjimasis vedė į aklavietę, nes datos, faktai, paveikslai bei praeities istorijos jau dvelkė senatimi“ (p.42 – 43). Emilis supranta, jog jam svarbu žinoti, norint išsivaduoti iš spąstų, kuriais virto dabartis. Dar kartą apmąstydamas pokalbį, supranta, jog norint išgyti po praeities traumų būtina atsiverti, juk jis nebėra vienas, panašaus likimo žmonių yra žymiai daugiau: „ne vien mus istorinės kolizijos privertė paklusti likimui. Išvarę iš gimtų žemių, iškastu groviu, geležine tvora, aukšta mūrine siena padalino pasaulį, nepalikę jokių galimybių nukrypti nuo nubrėžtų ribų“ (p.43).

Santvarka tuomet išskyrė daugelį žmonių, vieni dar turėjo galimybę susitikti, kiti artimuosius gyvus tik prisiminė. Patirtos traumos, vis dar jaučiama baimė, nesaugumo jausmas verčia sąmonę atsiminti ir išgyventi patirtus jausmus. Matildai praeitis siejasi su konkrečia patirta trauma, o Emiliui: „siekis pažinti praeitį veda iš proto. Lyg praeitis iš tiesų nepertraukiamai blaškytusi sąmonės ir pasąmonės erdvėse“ (p.44), jis nori suprasti savo istoriją ir pagaliau atrasti savo vietą, nusiraminti ir rasti atsakymus į daugybę klausimų.

Kiekvienas susitikimas su Matilda sukelia vis daugiau svarstymų, atsakymo išaiškinimas pastebimai gydo praeities žaizdas, abu tampa atviresni sau ir pamažu išsivaduoja iš juos persekiojančios praeities. „Praeitis įtraukia kaip į liūną, nematant dabarties...<...> kiekvienas žmogus yra savos istorijos, savojo laiko, iš kurio išsigelbėti ne visiems ir visada pavyksta, reiškinys“ (p.125). Emilis suvokia, jog visų jo dabartinių sunkumų, priežastis – nenoras paleisti praeities. Vengdamas minčių apie tai jis ir yra įstrigęs tarp dviejų pasaulių: vaikystės ir šiuo laikotarpiu įvykusių šeimos tragedijų bei dabarties, kuomet jis jaučiasi kaip žmogus iš niekur, žmogus be ateities. Matilda taip pat svarsto apie svarbų dalyką – istoriją, ką ji reiškia ir kaip nulemia žmonių gyvenimus. Jos manymu, istorija svarbi norint išvengti protėvių likimo: „Mes trokštame būti pasaulyje ir dėl to kapstomės praeityje, lyg norėdami išvengti mirties, kuri ištiko mūsų artimuosius“ (p.125). Matilda paliečia

tęstinumo svarbą, t. y. protėvių ir tolesnių kartų ryšį, giminių, šeimos istorijos sankirtas. Ji svarsto, kad traumuojančios patirtys lėmė tai, jog žmogus yra suvaržytas, negalintis pabėgti iš jį supančios slogios aplinkos: „istorija pakeičia žmogaus gyvenimą... suskaido jį... <...> mūsų protėvių praeitis – vien kova dėl būvio, dėl išlikimo, dėl duonos kąsnio... ji niekur neišnyksta ir kaip kokia šmėkla bando prasiskverbti į dabartį bei sujaukti ateitį“ (p.126).

Matilda supranta, kad: „šeimos praeitis skęsta rūke <...> užmaršties šydu apgaubė gyvenusius artimuosius“ (p.126), ji apgailestauja nespėjusi iš jų sužinoti jai šiuo metu ypač svarbių dalykų. Emilis taip pat padaro išvadą, jog jo artimųjų gyvenimai susiję: „kupini tikrumo ir netikrumo, paslaptingo, melo ir tiesos, žinojimo ir nežinojimo“ (p.127). Visi šie jausmai atsikartojo ir vyro gyvenime. Emilis suvokia, kad: „vyksmas būna apėmęs beveik visą pasaulį, o didžiųjų šalių vadų slapti susitarimai, egoistiniai siekiai pakeisti pasaulį primygtinai keičia ir mirtingųjų gyvenimus. Žmogus nori ar nenori būna priverstas dalyvauti procese“ (p.127). Situacija paaiškina ir Emilio šeimos klajones. Nuolat besikeičianti valdžia turėjo savų siekių savų tikslų, savų žmonių naikinimo, atrinkimo būdų, nebuvo apsaugotas nė vienas. Tokie sprendimai lėmė bėgimą, saugesnės gyvenamosios vietos ieškojimą, tačiau valstybių ir gyventojų naikinimo sistema apėmė dideles teritorijas, žmogus niekur nėra saugus. Jis gali rinktis tik pritaipiti sistemoje arba bėgti. Abi pasirinktos išeitys turėjo traumuojančių pasekmių.

Galiausiai po visų svarstymų ateina supratimas, jog patirtas traumas galima įveikti, pripažinus savo pažeidžiamumą: „Mes – lyg atskirties vaikai, nepritampantys nei ten, nei čia <...> tai mūsų vidinis nestabilumas, savitvardos stoka. Blaškymasis tarp praeties ir dabarties, nesugebėjimas gyventi dabar ir čia“ (p.156).

„Tylos istorijoje“ ypač svarbūs yra Nikos svarstymai. Jauniausia šeimos moteris, tik mirus prosenelei, kuri buvo tarsi jungtis tarp praeties ir dabarties, suvokia, kiek ji turi neatsakytų klausimų, kurie svarbūs jos tapatumui suvokti: „noriu žinoti, kas esu aš ir kas yra mirtis, kas anapus mirties. <...> Elžbieta man galėtų atsakyti. Bet ji tyli, ir dabar visada tylės“ (p.236). Nika supranta, jog neteko dalies savo praeties, prarado galimybę sužinoti. Nebelikus Elžbietos Nikai praetį atveria motina. Svarbi yra jų kelionė į Sniegus. Taip motina dukrai atskleidžia taip norėtą kadaise pamiršti šeimos kilmės istoriją. Tačiau prosenelės mirtis Nikai atveria ir jos pačios skaudžią patirtį: pirmąjį kūdikį, kurio laukėsi būdama studentė. Niekam niekada to nesakė: „tik gydytojams, kai pasakiau, kad nenoriu to kūdikio“ (p.239). Nika bijo mirties, bijo mirti gimdydama: „galvojau, kad bus kraujas, daug kraujo, bet po to sekė tik tylą“ (p.239). Galvodama, kad galės įstengti pamiršti, pradeda gyvenimą iš naujo, tačiau ši baimė nepradingo. Laukimo patirtis pasikartoja, tai atskleidžia pokalbis su drauge ir pasėja abejonę: „Nika išbalo, nors labiau išblykšti, regis, nebuvo įmanoma. Negali būti...“ (p.249). Vaiko laukimas

moteriai reiškė tik mirtį: „tai sapnas. Nikos pilve nėra jokio kūdikio. Tai pats didžiausias košmaras, koks tik galėtų būti. Prie Nikos ką tik pasilenkė mirtis <...>“ (p.250). Negalėdama patikėti savo esamu nėštumu, puola į neviltį: „gyvenimas trumpas, jis nutrūksta, jis tuoj baigsis“ (p.250). Norėdama išvengti laukiančios skausmingos mirties rimtai svarso tuoj pat viską užbaigti, tačiau galvoja apie Jorį: „<...> kraujas ant Jorio rankų. Neišsaugojau galvos jis, aš jos nepajėgiau išsaugoti“ (p.250). visai taip pat matydama kraujo klane gulinčią Veroniką sakė ir Elžbieta. Nika pyksta ant gyvenimo, ant vyro, kuris dėl jos dabartinės būsenos yra kaltas. Joris stengiasi nuraminti, paaiškinti, jog Nika tik perdeda: „tu matai pasaulį ne tokį, koks jis yra. O nutapytą ryškiomis, baugiomis spalvomis kaip tavo paveiksluose. Tau reikia išmokti atskirti savo meną nuo gyvenimo“ (p.251). Ilgai nelaukė jie susituokė, kūrėsi naujuose namuose. Tačiau Niką vis tiek persekioja baimė: laukimo ir būsimo gimdymo. Ji niekam neatskleidžia savo minčių: „gal pasaulis baigsis, ir ji niekada nepagimdys kūdikio? <...> vis sapnuoja Elžbietą, o kartais ir Veroniką su negimusiu kūdikiu ant rankų“ (p.269). Atėjęs gimdymo laikas Niką be galo išgąsdina, tačiau ir jos vyras laukdamas ligoninėje suvokia, kad žmonos kalbos apie mirtį gimdant paveikė net jį. Joris tarsi filmą peržiūri visą jų draugystės istoriją ir suvokia, kad be jos neišgyventų: Nika, Nika. Jei tu mane paliksi, aš jau niekada nebūsiu aš“ (p.270). Nika taip bijojusi mirties išvėrė gimdymą, nors „gulėjo prie lango vos matoma, iš po pagalvių, blyški kaip tirpstantis sniegas <...> iš nuostabos tepajėgė ištarti: „nenumiriau“. (p.271). Šalia gulėjo jos dukra, tokia panaši į prosenelę. Nika jau žinojo: jos vardas Aurelija. Vardas menantis Elžbietą: kas jie be Elžbietos, kaipgi Elžbieta būtų be jų?“ (p.272). Ji yra visa ko pradžia: „šimto metų istorija. Sudegusių namų pamatai <...>. (p.272). Prisiminusi jai brangią prosenelę Nika paima savo dukrą ant rankų. Anksčiau taip nekęstas vaikas tampa mylimu ir lauktu. Moteris atranda savyje motiną.

Visą gyvenimą bijojusi savo šeimos moterų lemties – skausmingos mirties Nika suvokia, jog ją visada globos Veronika ir Elžbieta. Gimus dukrai visi gyvenimo sunkumai nebeatrodo neįveikiami, moteris suvokia, kad visa yra laikina.

4. IŠVADOS

1.J. Noak ir A. Cicėnaitė konstruoja istorinį pasakojimą, joms yra svarbūs trauminiai žmonių išgyvenimai. Traumuojančias patirtis kiekviena autorė atskleidžia skirtingai, tačiau bendrų bruožų galima pastebėti. Asmeninė romanų veikėjų patirtis padeda atskleisti trauminius įvykius ir kultūrinės traumos padarinius žmogaus gyvenime.

2. Romanai analizuojami pagal traumos teoriją, išskiriami vyraujantys motyvai, kurie atskleidžia kultūrinės traumos tyrinėjimų šiuolaikiniame literatūros tekste svarbą. Svarbiausi 3 aspektai: kultūrinę traumą lėmusios aplinkybės, atminties/ užmaršties paradigmos, pastangos suprasti praeitį.

3.Romanuose traumuojančios patirtys karo ir pokario metais atskleidžiamos per konkrečius įvykius, kurie labiausiai paveikė sąmonę. „Vilko vaiko“ vaizdinys atskleidžia, kokie traumuojančios įvykiai vyksta valstybėje, niekas nėra saugus ar apsaugotas nuo mirčių, šeimų išskyrimo, gyvenimo dėl būvio. Tyla ir abejingumas veikėjų gyvenimuose nebuvo geras sprendimas. Toks pasirinkimas neapsaugojo nuo šeimos tragedijos, kuri palietė kelias šeimos kartas. Išskirtinė Elžbietos sūnaus istorija parodo, kaip tvirtą vyrą gali palaužti sunkus, alinantis darbas, badas, mirties baimė. Žmogus jau niekada nebegrįžta į save;

4.Traumuojančios patirtys romanuose atskleidžiamos per keletą įvaizdžių. Vienas iš jų – svetimos žemės motyvas. Abiejuose romanuose svetimos žemės įvaizdis yra skirtingai pateikiamas: svetima žemė – šalis, kurioje reikia prisitaikyti ir išmokti gyventi iš naujo, nesugebama atkurti savo palaužto tapatumo, susitaikyti su skaudžiais praeities įvykiais; svetima žemė – gyvenvietė, kuri primena traumuojančius įvykius;

5.Romanuose atskleidžiama svetimų namų tema. Savi namai gali tapti svetimais: tai lėmė kultūriniai valstybės įvykiai, šeimos tradicijos, laikmetis, požiūris į kitą, nepagarba artimui, sprendimai kritiniais momentais;

6. Tekstams būdinga savybė – vyresnieji vaizduojami kaip daug stipresni žmonės. Jaunesniųjų kartų gyvenimuose traumos yra skaudžios praeities atspindžiai, blankūs, nutrūkstantys, ne visada iki galo aiškūs vaikystės atsiminimai, artimųjų pasakojimai. Kartų požiūris į praeitį yra skirtingas. Palikuonims sunku suvokti jų asmeninę patirtį, išgyvenimus, tačiau praeitis veikia kiekvieno gyvenimą, jų sąmonę ir suvokimą;

7.Tyla – dar vienas motyvas, romanuose atskleidžiantis veikėjų išgyvenimus, jų traumuojančias patirtis. Tyla atveria vaikystės prisiminimus, išgyvenimus dėl pabėgėlio statuso, kalbos, mėginimo

prisitaikyti ir būti suprastam. Taip pat svarbi moterų tylą, slepianti skaudžią patirtį, kurią norima užmiršti. Tyla taip pat yra traumos padarinys, kelių sukrečiančių įvykių pasekmė;

8. Sapnai – tarsi praeities filmai, kurie padeda suprasti šeimos istorijos svarbą, dar kartą per prisiminimus išgyvenamos praeities traumos gydomos – taip atkuriamas pažeistas tapatumas. Taip pat sapnai gali būti kaip patirtos traumos padariniai, kurie nuolat primena išgyventą siaubą, vis išskylančią iš nukentėjusio asmens sąmonės;

9. Tam tikri daiktai taip pat siejasi su praeitimi, primena konkrečius traumuojančius įvykius. Daiktas yra jungtis tarp praeities ir dabarties, jo svarba išlieka žmogaus gyvenime. Daiktai gali atminti ir šeimą, jos tradicijas, kasdienes įpročius;

10. Traumuojančią patirtį žmogui gali priminti nuotraukos, piešiniai. Spalva, vaizdas, pamatyta emocija gali nukelti į konkretų įvykį, skatinti vėl išgyventi nemalonius trauminius jausmus, tačiau taip pat gali padėti kitaip suprasti situaciją ir ją įvertinti. Taip pat piešiniai, ženklai yra kalbėjimo būdas, savotiškas bendravimas su pasauliu;

11. Trauminę patirtį atkuria konkrečios vietos, kurių sąmoningai mėginama išvengti, tačiau vyrauja nuolatinis grįžimas, kuris lemia išgyvenimų pasikartojimą atmintyje;

12. Praeities svarba, šeimos istorijos ir traumuojančių patirčių suvokimas jaunajai kartai yra labai svarbus. Norint atkurti savo pažeistą tapatumą, atgauti pusiausvyrą praeitį stengiamasi suvokti kaip savęs dalį, kuri buvo (ne)sąmoningai atimta. Svarbus bendrumo jausmas norint įveikti traumuojančią patirtį.

5. ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Alexander J. Smelser N. J. 2001, Psychological trauma and cultural trauma, California UP, California.
- Assman A. 2015, Prisiminimai ir atmintis. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-05-09-aleida-assmann-prisiminimai-ir-atmintis/62370> [žiūrėta 2018 04 30].
- Beth H. 2004, Considering a Theory of Cultural Trauma and Loss. In: Journal of Loss and Trauma. Prieiga per internetą: http://www.healthalt.org/uploads/2/3/7/5/23750643/cultural_trauma_and_loss-stamm.pdf [žiūrėta 2018 05 09].
- Bleizgienė R. 2011, Traumos atminties vietos. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/literaturologija/2011/blei30-38.pdf> [žiūrėta 2018 04 30].
- Brazauskas N. 2016, „Kultūrinės atminties“ ir „komunikacinės atminties“ diskursai. Prieiga per internetą: <http://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/3378> [žiūrėta 2018 04 30].
- Cicėnaitė A. 2017, Tylos istorija, Alma litera, Vilnius.
- Čiočytė D. 2008, Archetipinė gyvenimo – sapno metafora ir jos literatūrinės interpretacijos. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/literatura/article/view/7855> [žiūrėta 2018 05 08].
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <http://lkiis.lki.lt/> [žiūrėta 2018 05 10].
- Gailienė D. 2015, Gyvenimas po lužio: kultūrinių traumų psichologiniai padariniai. Eugrimas, Vilnius.
- Gudaitė. G. 2014, Kultūrinė trauma anuomet ir dabar. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-12-16-kulturine-trauma-anuomet-ir-dabar/125304> [žiūrėta 2018 05 01].
- Jacytė A. 2017, Kaip praeitis tampa pamatu dabarčiai. Prieiga per internetą: <http://www.satenai.lt/2017/09/15/kaip-praeitis-tampa-pamatu-dabarčiai/> [žiūrėta 2018 05 08].
- Kmita R. 2015, Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius.

- Kubilius V. 2003, Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367864647002/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2018 05 09].
- Noak J. 2017, Raudonos pelytės, Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, Kaunas.
- Seltzeris M. 1997, Wound Culture: Trauma in the Pathological Public Sphere, October, Vol. 80 (Spring).
- Smelser N. J. 2001, Cultural trauma and collective identity, University of California Press, Berkeley and Los Angeles
- Sztompka P. 2001. Социальное изменение как травма», Социологические Исследования. Prieiga per internetą: <http://ecsocman.hse.ru/data/983/017/1220/1-Shtompka.pdf> [žiūrėta 2018 05 09].
- Šutinienė I. 2015, Trauma ir kolektyvinė atmintis: sociokultūrinis aspektas. Prieiga per internetą: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2002/1/57-62.pdf> [žiūrėta 2018 04 30].
- Žukauskaitė A. 2001, Anapus signifikanto principo: rekonstrukcija, psichoanalizė, ideologijos kritika, Baltos lankos, Vilnius.